ARH Diss. B - 25595

Tartu Riiklik Ülikool
üldise ajaloo kateeder

Feodaal-absolutistlik Inglismaa ja kodanliku revolutsiooni tekkimine.

Diplomitöö

Ago Sümre

Inv-nr. 320.

Tartu 1955

Sissejuhatus.

XVII saj. keskpaiku toimunud Inglise kodanlik revolutsioon omab tohutu suurt tähtsust kui esimene „... Euroopa maastaabis"[1] toimunud revolutsioon, nüs „... kukutas feodaalsed tootmissühted ja viis nud vastavusse feodaalkorra rüpes võrsunud toottlike jõudude iseloomuga".[2]

Inglise kodanlik revolutsioon, nüs kuulutas välja „... uue Euroopa ühiskonna poliitolise korra"[3] tähendas „... kapitalismi voitu feodalismi üle, kodanliku õiguse voitu feodaalsete privilegode üle, hariduse võõtu ebausu üle."[3]

Inglismaa kogu motu sajandot kestnud majanduslik, poliitoline, sotsiaalne ja kultuurolim areng oli loonud kõik eeldused ja teinud mõõdapääsesematuks revolutsioonilise puhangu.

Tänu XVII sajandol toimunud

1) К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, Т.VII, Москва-Ленинград, 1930, стр. 54
2) J.V. Stalin Sotsialismi majandusprobleemid Nsvliidus, Tallinn, 1952, lk. 106
3) К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения Т.VII, стр. 54-55
4) samas

põllumajanduse, tööstuse ja kaubanduse arengule ühe tugevnev inglise kodanlus võnab energiliselt tema arengut takistavate feodalismi igandite ning feodaalse formatsiooni algaval lagunemisperioodol ühe tugevneva ekspluaturitavate masside vastupänu tõttu aadli klassidiktatuuri~~ne~~ tööriistana tekkinud absoluutse monarhia kaotamist.

Absolutismi, seda feodaalse riigi kõrgemat ning viimast astet, iseloomustab riigiaparaadi usotsas seisva keisri või kuninga piiramatu võim, mida ta teostab „...ilma rahva igamguse osavõtuta seadusandlusest ja kontrollist valitsemise üle".[1]

Absolutism loob võimse ja komplitseeritud riigiaparaadi, mis väiliselt on küll sõltumatu valitsevast klassist, kuid kaitseb igati tema kõige põhilisemaid, kõige üldisemaid huve.

Absolutistlik riigi võim suunab

1) V. I. Lenin, Teosed, k. 4, Tallinn, 1950

oma teraviku töötavate masside bastu. Kodanluse suhtes kasutab absolutism kahesugust taktikat, püüdes peale kodanliku opositsiooni mahasurumist veel ta esindajäid ära osta ja enda poole meelitada. Sellist taktikat võimaldas absolutismil rakendada tema näiline iseseisvus nii feodaalsest aadlist kui ka kodanlusest, mille ta saavutab kui mõlema klassi vaheline näiline vahendaja

Narajane absolutism Euroopa maades, kes teataval määral proteževis tõusva kodanluse majanduslikke huve, aitas kaasa maa tootlike jõudude arengule, kuigo tema üheks poliitiliseks põhiusmärgiks oli kodanluse emaldamine rahvamassidest ja antifeodaalsest revolutsioonist.

Feodaalse formatsiooni sürveneva lagunemi se ajal saab aga absolutne monarhia tootlike jõudude arengu takistajaks, kuna ta vägivaldselt püüab alal hoida ammu iganenud feodaalsed

institutsioone, saab takistuseks tehnika ning uue tõusva kodanliku kultuuri arengule.

Eredaks näiteks absolutismi muutumisest maa majanduslikku ja poliitilist arengut takistavaks teguriks on XVII saj. esimesel poolel Huartite valitsemine Inglismaal. Absolutism Inglismaal ei saavutanud kunagi sellist tugevust kui näiteks Prantsusmaal ja Hispaanias. Põhjuseks on siin nii inglise aadli tunduva osa kodanlikustumine ning liitumine kodanlusega, mis suuresti kitsendas kuningavõimu sotsiaalset baasi, kui ka Inglismaa saareline asend, mis ei teinud vajalikeks suure alatise armu loomise ja alalhoidmise, mis oli aga mandri absolutistlike monarhiate peamine tugi.

Inglise majanduslik areng viib paratamatult kodanluse poliitilise jõu kiirele kasvule, mis omakorda tegi võimatuks feodaal-absolu-

tistliku süstemi säilitamise, kes oli mimetanud igamguse tähtsuse mae majanduslikule, sotsiaalsele, kultuurilisele arengule.

Järjest saab selgemaks et Stuartite dünastia tugineb ainult sellele aadli osale, kes oli jäänud kodanlikustumisprotsessist eemale ja kelle peasissetulekuks saavad tsentralisuritud feodaalsest rendisest saadavad tulud — riigikassa eksplua-turimine gratifikatsioonide ja pensionidena.

Stuartite dünastia võimutsemise vastu astuvad aga välja nii mesaadel, kodanlus, talupoeg kond kui ka linna töötavad massid.

Klassivõitluse süvenemist ning revolutsioonilise situatsiooni saabumist kiirendab aga mulgi Stuartite lühinägelik ning saamatu sise- ja välispoliitika.

Käesoleva töö eesmärgiks ongi näidata Inglismaa majanduses, poliitilises ja sotsiaalses elus toimuvaid protsesse,

mis paratamatult pidid viima revolutsiooni puhkemisele.

Töös on püütud näidata kogu Inglismaa XVII saj. poliitise elu arengus toimunud protsesse, kui absolutismivastaste jõudude konsolidurumist, nende teoreetiliste ja organisatsiooniliste aluste kujunemist. Töös on püütud selgitada Inglise absolutismi välispoliitika olemust, mis oli täiesti vastuvõetamatu inglise kodanlikele ringkondadele ning aitas oluliselt kaasa maa sosemiste vastuolude süvenemisele ja revolutsiooni puhkemise kürendamisele.

Töös on püütud näidata absolutistliku riigivõimu võimetust organiseerida riigi kaitsejõudu, mis omas hukatuslikke tagajärgi Inglismaa rahvusvaheliste ~~olukorra~~ seisundi kujunemisele.

Töös on lähtutud marksismileninismi klassikute tesidest kapitalismi esvalgsest akumulatsioonist, mis tõi endaga küll kaasa tootmise suure kasvu,

kuid põhjustas töötavate masside olukorra katastroofilise halvenemise.

Töös on kasutatud Marxi „Kapitali" I köidet ja tema artikleid „Буржуазия и контрреволюция", „Ф. Гизо: „Почему удалась английская революция" jt., mis annavad sügava analüüsi revolutsiooni ul Inglise ühiskonnas toimunud protsessidele, iseloomustades samuti Inglise kodanliku revolutsiooni poliiseärasusi, mis seisnevad poliitoliste ja sotsiaal-majanduslike vastuolude esinemises religioosses riiüs. ning tiheda liidu olemasolus inglise kodanluse ja suurema osa aadli vahel.

N. I. Lenini[1] töö annab geniaalse analüüsi revolutsiooni tekkimise ulduslest, esitades tuntud revolutsioonilise sotuatsiooni definitsiooni, mis aitab tunduvalt paremini mõista ja hinnata sündmusi Inglismaal 1640–1642. aastal.

---

1) „II Internatsionaali krahh"

Nõukogude ajalooloaste töödest on kasutatud Semjonovi tööd „Огораживания и крестьянские движения в Англии XVI века", mis annab kujuka poldi Inglise küdes toimunud tarastamisprotsessi majanduslikest, sotsiaalsetest ja poliitolisest tagajärgedest.

Teatavat tähtsust omab ka Sanoni töö „Лекции по истории английской революции", mis esotab laialdase faktilise materjali Inglismaa majanduslikust ja poliitolisest arengust.

Inglise töötavate kihtide olukorrast annab teatava ülevaate Rogers oma tööst „История заработной платы в Англии с XIII ~~века~~ до XIX веков", mollone teos omab väärtust just temas esotatud stalistolise materjali tõttu.

Inglismaa mäpandus pa töötavad kohid kodanlikku revolutsiooni ul.

Inglismaa, ühe Euroopa mäpanduslikult kõige eesrindlikuma maa tootlike põndude pidev pa küreloomuline areng viis paratamatult kapitalistlike suhete tungimisele nii tööstuslikku kui ka põllumäpanduslikku tootmisse, mille tagapärpeks olid sügavad sõtsiaalsed muutused ühiskonnas, nüs omakorda võimaldasid maa tootlike põndude edasise arengu.

XIV saj. lõpul, mil maa tootlike jõndude areng ning sellega kaasnenud töötava talurahva võrdlus feodaalse rõhumise vastu olid viinud pärisorjuse faktilise kaotamiseni suuremal osal Inglismaal, moodustavad inglise talupoegkonna tohutu suure enamuse isiklikult vaba väiketalupoegkond, kes omas väikest iseseisvat mäpandit, kuna suurem osa põllumäpanduslikke kõlviknid kuulus un. ühismaade (commons) hulka. Viimaste hulka kuulusid peaaegu täielikult heina- pa karpamaad, samuti metsad, millede kasutamine oli võimaldatud kõigile külakogukonna liikmeile. Nii olid ühismaad eriti-

olulised väiketalunikele (cottereole) ja juba tekkimisel olevale käsitööliste ja põllumajanduslike palgatööliste kohile, kes omasid seetõttu võimaluse pidada loomi ja omandada teatavat lisa oma väikeselt maatükolt saadavale tulule, mis oli seniajani vuel peaaegu kõigile neile omane, kuna täiesti proletariseerunud kiht inglise külas vuel puudus.[1]

Tootmise kasv, kolooniate laiaulatuslik metsik röövimine (millega kaasas käis hispaanlaste poolt kokku röövitud aarete anastamine merel), väliskaubanduslike sidemete kasv, nüs samuti hoogustub pärast suuri maadeavastusi, viisid kapitali esialgse akumulatsiooniini, mis tegi möödapääsmatuks suurearvulise ulproletariaadi tekkimise, kes oleks vaba nii ïsiklikust sõltumusest kui ka ilma päetud tootmisvahendeist, kuna nes sub möödapääsematuks tema tööjõu müümise. Kapitali esialgne akumulatsioon tegi möödapääsematuks ka kapitalistlike valdussuhete sossetungi inglise külaellu, põllumajandusliku tootmise intensiivistamise, ühismaade süstemi purustami-

1) G. A. Steffen, Geschichte der englischen Lohnarbeiter mit besonderer Berücksichtigung der Veränderung ihrer Lebenshaltung, Berlin, 1901, S. 415

se pa vana feodaalse rendisüsteemi asendamise kapitalistlike rendisuhetega.

Üheks tähtsamaks kõigi nende protsesside teostamisel pa küirendamisel oli nii inglise üha enam kodanlikustuva aadli kui ka yeomanite poolt läbiviidav tarastamisprotsess, mis ei piirdu ainuüksi kogukondlike maade muutmise mõisnike otseseks maavalduseks, vaid toob endaga kaasa tervete külade eksproprixerimise pa elanikkonna mînemakohutamise.

Tarastamisprotsess hakkab intensiivsemalt toimuma juba XV saj. teosest poolest, mil Inglismaa on juba võrdlemisi tugevaks kujunenud tekstiiltööstus, mis nõuab üha enam tooraine- lambavilla, mille ~~kawata~~ tootmisele asuvad arvukad mõisnikud pa yeomanid, kuna see tõotab tunduvalt suuremaid kasumeid kui senine teraviljakasvatus pa talupoegadelt saadavatest rendisummadest elatumine. Tarastamiste teostamisele asuvad feodaalid kõige pealt enam arenenud krahvkondades Kentis, Essexis, Suffolkis, samuti ka Kesk-Inglismaal Nottinghamshire's, Warwickshire'is jm.

Üldiselt nihkub tiostatavate tarastamiste raskuspunkt alates XVI saj. keskpaigast idast läände.[1]

Lambakasvatuse edasine areng viib eriti väiketalunike ja popside (kotlerite) maatustumiseni, nüs kutsub esile külarahvastiku vähenemise, teraviljakasvatuse ja loomakasvatussaaduste produktsiooni languse ja nende hindade suure kasvu.

Haasaegsetest kirjeldab käimasolevat protsessi Thomas Morus, kes tungob kallale kapitalistlikke majandamisviise rakendavatele maaomanikele, kuna nad „... oma mõisas ei jäta midagi künnimaaks, muutes kõik karjamaadeks, kannavad ara majad, purustavad külad... muudavad kõrbeks iga jalatäie haritud maast."[1]

Tarastamistele andis uue tõuke Henry VII valitsuse poolt teostatud kloostrimaade sekulariseerimine. „Rahvamasside vägivaldne ekspropriseerimine sai uue hiiumsa tõuke XVI sajandil tänu reformatsioonile ja teda saatvale kolossaalsele kirikuvaranduste rööviminisele."[1]

Kloostrivarandused omandavad peamiselt aadlikud-mõisnikud, vabatalupo-

2) K. Marx, Kapital, I, Tallinn, 1954, lk. 705
1) Т. Морус, Утопия, Москва, 1953, стр. 47

jad - freeholderid ning linnade kaupmeestest ja tööstureist kapitalistid, kes pole seotud ilvklike rendi- ja valduslepingutega (mis tohti sõlmiti rentnike eluksajaks) nende valduse arestavate talupoegadega, mis tunduvalt kergendas viimaste väljatõrjumist nende poolt haritavailt maadelt ja koduküladest.[1]

Näiteks saab aadlik Thomas Enton endistest Abandoni kloostri maadest oma kasutamiseks 1/2 aakrit künnimaad, millest ta 80 muudab otsekohe karjamaaks ning ajab 8 perekonda nende taludest välja.[2]

Buckinghamshire'is, kus tarastamiste teostajaks on peamiselt yeomanid, muudetakse karjamaadeks üle poole senini talupoegade kasutuses olnud maadest, kusjuures kodutuks muutuvad samuti kaugelt üle poole kogukonna liikmeist. Yeomanite poolt teostatavate tarastamiste osa koguprotsessis annab rujukalt edasi asjaolu, et XVI saj. esimesel poolel Berkshire'is teostatud tarastamistest olid ca 40% labi viidud mitte landlordide, vaid

1) В. Ф. Семёнов, Огораживания и крестьянские движения в Англии XVI века, Москва-Ленинград, 1949, стр. 123 2) samas

yeomanite - freeholderite poolt.

Alates XVI saj. II poolest hakkab tarastamisprotsess omandama vähe teistsuguse kuju, kuna üha suurema tähtsuse omandavad kunnimaade tarastamised eesmärgol mitte kasutada viimaseid ainult karjamaadena (kuigo see suund on ikkagi põhiliselt domineeriv), vaid nende edasine harimine mõõsniku või farmeri pälgatööliste poolt teravilja ja loomakasvatussaaduste tootmise suurendamise eesmärgol. Viimaseksasjavluks aitab otsustavalt kaasa tööstuse kasvuga seotud linnaelanikkonna suur kasv, kes nõuab üha enam toitaineid, kusjuures ulnevad tarastamised aitasid viimaste tootmist ennem vähendada kui suurendada, mille tagajärjeks oli nõudmise ja pakkumise vahe suur kasv, nüs omakorda põhjustas toitainete hindade ulatusliku tõusu.

Kühvipinna suurenemisega seotud tarastamisi on XVI saj. eriti Lincolnshire'is kus asutatakse tsego kaunis ulatuslike melioratsioonitööde teostamisele. Erilise ilme omandab tarastamisprotsess põhja Inglismaal, kus ta peaeesmärgoks oli mõõsnike suurte jahiparkide moo-

dustamine, kuspuures aga võrdlemisi vähe puudutati põllumajanduslikke kõlvikuid, võbles kasutusele metsi, karjamaid jne.[1]

Kogu tarastamisprotsess põhjustab ülisuuri muutusi maa majanduslikus, sotsiaalses ja poliitolises elus.

Juba XVI saj. tarastamised muudavad kõdutniks ja ülelügseiks kümneid tuhandeid tuimesi, kes „... kurbusega läksid ära leiva ja töö otsinguil." Olles sunnitud asuma kas tööle asutatavaisse manufaktuuridesse või muutuma hulkureiks, kerjusteks ja röövleiks, kelle vägivaldseks tööle rakendamiseks absolutistlik kuningavõim rakendas kõige julmemaid ningresoluutsemaid vahendeid, suunates nende vastu politsei- ja kohtuvõimu teraviku. Ekspropriieeritud masse püüti nii kõigoti „... harjutada palgatöö distsipliiniga" piitsadega, hähimärkide põletamise ja piinamistega."[2]

Taratamiste tagajärjed ei piirdunud aga kaugeltki arvuka ekspropriieeritud massi loomisega, vaid ta evaldas otsustavat mõju ka oma varanduse seiini säilitanud väikemae-

1) Семёнов, cop. 205
2) K. Marx, Kapital, I, lk. 725

pidajate olukorrale, kes osa oma ülalpidamisest teenisid ajutiste töölistena feodaalide ja farmerite juures, kuna täiestimaatustunud inimeste olemasolu ja paljude suurmaapidajate üleminek väga vähe töötõndu nõudvale lambakasvatusele põhjustas töötõu pakkumise suure kasvu, mis paratamatult pidi põhjustama reaaltöötasu otsustava languse.

Nii oli põllutööline 1610.a. seaduste kohaselt sunnitud töötama sama hulga nisu ostmiseks, mida ta 1495a. hindade järgi sai 15 nädala töötasu eest, 52 nädalat.[1]

Põllutööliste olukorra suhtelist halvenemist, milles samuti küllalt suurel määral on siiüdi tarastamised, näitab asjaolu, et XV saj. lõpul põllutöölise töötasu oli ümbes võrdne käsitöölise omaga (vähemalt paremini tasutavate hooajatööde ajal), kuna ta XVII saj. alguses oli tunduvalt väiksem (käsitööliste keskmine päevapalk oli 9-10 penssi, meespõllutööliste 6-7 penssi).[2]

Talurahvamasside olukorra otsustavale halvenemisele olid niimased vastanud klassivõitluse tugevnemi

1) Ш. Роджерс, История труда и заработной платы в Англии с XIV по XIX вѣковъ. С.-Петербургъ, 1899, стр. 321-322. 2) samas

sele olid viimased vastanud klassivõitluse tugevdamisega, mis mitmel korral (eriti 1549.a) viis relvastatud ülestõusudeni, mis oma teravikuga oli suunatud tarastamiste vastu. Klassivõitluse selline teravnemine fa laiade masside pauperiseerimine, mis tegi küsitavaks riigimaksude laekumise, viis inglise valitsuse püüdlustele teha teatavaid taxistusi tarastamisprotsessile, mille fuures ta siiski valitseva klassi tahte teostajana ei olnud võimeline kuigi radikaalseid abinõusid tarvitusele võtma.

Koguulatuses omas tarastamisprotsess, vaatamata oma küllaltki hukatuslikele tagajärgedele töötavate kihtide suhtes, tootlikele fõududele arendavat mõju, tehes võimalikuks laialdasema ülemineku intensiivsemate põlluharimisviisode fa uute kultuuride kasvatamisele, millised võimalused eriti selguvad XVII saj. alguseks, kuningas James I Stuarti valitsemisafaks, mil kapitalistlike suhete sissetung põllumajanduslikku tootmisse eriti intensiivistub.

XVII saj. alguseks oli Inglismaa vaatamata kõigile kapitalistlike suhete pealetungitendentsidele siiski jäänud põllumajanduslikuks maaks, kus feodaalsed suhted omavad veel küllaltki tugevat kohta tootmises ning kus üle 80% rahvastikust tegeleb tööga põllumajanduses.

XVII saj. jätkuvais tarastamisprotsessides omandab ühe enam dominecriva osa juba XVI saj. viimaseil aastakümneil ilmnema hakanud tendents – muuta ühismaid mõisniku künnimaiks külvipinna suurendamise eesmärgil.

Mõnelgi juhul omandab tarastamisprotsess ka senisest hoopis erineva iseloomu, olles seotud laiaulatuslikke melioratsiooni- ja kuivendustööde teostamisega ning isegi mereäärsete alade kuivendamisega.[1]

Enamik sellistest suurejoonelistest töödest teostati suurfeodaalide ja Londoni kaupmeeste poolt 659000 naelsterlingise põhikapitaliga kompanii melioratsioonitöödega seotud tarastamiste teostamiseks Cambridgeshire'is, kus rakendatakse sadu töölisi.[1]

1) Сыркин, стр. 121.

1) Книга для чтения по истории нового времени, Москва, стр. 121

Melioratsioonitöödega seotud tarastamised põhjustavad kohalike talupoegade ~~kohali~~ ülestõuse ja väljaastumisi, kes kuivendamisele kuulunud rahvad olid senini olnud kohalike talupoegade loomade karjatamisaladeks, talupojad tõikasid rahades oma tarvisuseks turvast, korjasid marju jne.[1]

Teostatud tarastamised, mis olid seotud laialdaste kapitalimahutustega, tõid Londoni City kaupmeestele ja suurfeodaalidele (näit. krahv Essexile) suuri tulusid, mis ohutasid viimaseid üha laialdasematele kõnnumaade anastamisele (millega vähemal liitusid kõlvikutest ühismaade anastamised), mis lõppkokkuvõttes viisid kohalike talupoegade väljaastumistele (Cambridgeshire'is, Lincolnshire'is), millede käigus purustati hulk tamme, tüüse ja veskeid.

Juba tunduvalt varem olid puhkenud talurahvarahutused Northhamptonshire'is, Mislershire'is. Ülestõusust osavõtjad asuvad tarade mahalõhkumisele, esitades Londoni valitsusele nõudmise tarastamiste keelamiseks.

1/ Конца для ученія, стр. 321

mistõttu oldigi sunnitud moodustama erilise valitsusko misjoni alates 1570/71. a. teostatud tarastamiste uurimiseks, kuid valitsushõimud kasutavad tekkinud olukorra ära peamiselt selleks, et niimoodi tarastamisi teostanud aadlikelt ja freeholderevlt raha välja pressoda Stuartite alati tühja riigikasse täitmiseks.

Vaatamata hevle valitsuse sammudele jätkuvad ~~peo~~ tarastamised peaaegu kogu Inglismaal, olles eriti intensiivsed Warwickshire'is, Durhamis jm.[1], kusjuures Põhja-Inglismaal säilitas tarastamisprotsess oma senise ebaproduktiivse ilme, kuna ta seisnes seal edaso feodaalide parkide ja jähialade loomises.*

Inglise külasse sosse tunginud kapitalistlikud suhted viivad senini muutmatuna püsinud rendisumma (nüs oli paljudel juhtudel „iganeseks" enamasti aga kas suurmaapidaja või rentniku eluajaks kindlaks määratud) asendumisele lühiajaliste (1-3-10 aastaste) rendilepingutega, kusjuures üha enam omandab tähtsust rendileping, mida suurmaaomanik võis igal ajal üles öelda.

1) М. А. Попов-Ленский, К вопросу об огораживании общинных полей в Англии в первой половине XVII века. Институт истории, Ученые записки, т. III, Москва, 1929, стр. 305

(nn. rendileping „at will"), mille tagajõrjel kogu XVII saj. jooksul rendisummad kasvavad 6–8 kordseks (millest suur osa langeb sajandi esimesele veljale aastakümnele). Eriti tõusod feodaalode talupoegade huvide vastu suunatud pealetungo mõjul rendisummad endistel kloostri- ja kirikumaadel, mille uued omanikud varasemate tradotsvooniliste lepingute seotud pohnud.[1]

Kapitalistlike suhete ja uute rendinormide sossetungo tõttu omandavad inglise külas üha suurema tähtsuse linnade, peamiselt Londoni kaupmehed, kes kas omandavad ise maid või kellede võlgnikeks ning ühtlasi sõltlasiks saavad paljud maa-aadlikud ja yeomanid.

Tugevnevad ka paljude yeomanite-freeholderite kapitalistlikul alusel putud majandid, kellede poolt ja kellede huvides oli hostatud laialdaso tarastamispratsesse ning kes olid omandanud küllaltki otsustava tähtsuse maa ühiskondlikus elus.

Inglise vabatalupoegkonnas-yeomanrys oli jõudnud toimuda juba küllaltki kaugele minev differentseerumis-

1) Pogwcepa, cop. 172

protsess, mille tõttu rikastunud talupojad omasid tihti kümneid palgatöölisi, olid contable eiks, rahukohtu kaasistnikeks, omasid tihti valimisõigust ning nii mõnelgo juhul läksid üle aadeliseisusse.[1]

Rikastunud yeomanid (kes kasutasid maad nii free- kui ka copyholdi alusel), omasid tihti vabu kapitale, mida paigutasid linna tööstus- ning kaubandusettevõtleisse ning olid tihti abielu- ning sugulussidemeis linna kapitalistlike elementidega.[2]

Inglise juba mõningal määral kapitaliseerunud manor, omades kõigole vaatamata siiski küllaltki otsevstavat kohta tootmises, majandab oma otseses kasutuses olevaid maid vabade palgatööliste abil, kuna tuorent oli juba peaaegu täiesti välja surnud. (teateid tema esinemisest Inglismaal on siiski säilinud maa mahajäänud osadest XVII saj. 20. aastaist).[3] Palgatöölistest oli suurem osa palgatud pikaajaliste töölepingute alusel (aastaks või enam) vähemal määral oli päevatöölisi (viimased olid enamasti kas väikemaapidajad, kes töötasid mõrsas oma tööde vaheajal või spetsiä-

1) С. И. Архангельский, Английское крестьянство и его участие в революции 40-50 гг. XVII века. Учёные записки ТГУ, выпуск 13, Томский, 1947, стр. 54 2) samas

-listid - ehitustöölised, tislerid, sepad).
Kapitalistlike tootmissuhete tugevnev sossetung viib tootlike jõudude ja agrotehnika tunduvale edasvarenguk, mida küllaldaselt kajastab Inglismaal ilmuma hakanud agronoomiline kirjandus, mis põhiliselt propageerib kapitalistlike tendentside sossetungo külaelu.

Tarastatud põllumajanduslikud kõlvikud nõimaldavad palju intensiivsemat harimist kui senine commonsote süsteem (nii märgib Gabriel Plattsarvatavasti liialdades, et 1 aaker tarastatud põllumaad annab 4 korda enam tulu kui aaker ühismaad.[1])

Järjest enam tungib põllumajandusse 4-põllu süsteem (neost 3 kultuurode all), külvipind laiemb tunduvalt, hakatakse (peamiselt tolle aja kohta kõige eesrindlikuma - Madalmaade - põllumajanduse eeskujul) kasvatama söödajuurvilja (naereid jm.), põldheina (eroti ristikut), laiendatakse humalakasvatust.[2] Laiendatakse suurel määral ka juurviljakasvatust, mis tunduvalt vähendab skorbuuti.[3]

1) Роджерс, cop. 379
2) Архангельский, Экономика, cop. 5 nrd. Роджерс,
3) Gibbins, Industrial History of England, London 1919, p. 118 cop. 372

otsustavalt paraneb ka karjakasvatuse olukord, kus villakasvatuse kõrval hakatakse suuremat tähelepanu pöörama lihaproduktsioonile ja üldse tõuparandustööle, mille tagajäriel lammaste arv kasvab sajandi esimeste kümnendite jooksul tunduvalt.

Teatavat arengut näeme ka põllutööriistade arengus, kuna asuti kasutama juba raudpulkadega äkkeid, ning tehakse esimesi katseid põllutöömasinate rakendamiseks (muuseas konstrueeritakse esimene niidumasin.[4]

Nii toimub inglise põllumajanduses pidev areng, millest kasu saavad peamiselt kodanlikustunud aadlikud ning yeomanid, kes pidasid oma majandeid põhiliselt kapitalistlikul alusel, kuna põllumajandussaaduste hinnad tõusid XVI saj. kuue kümnendaist aastaist küni kodusõja alguseni ca 300%, kuna töötasu kasv piirdus keskmiselt 20-50% tõusuga.[2]

Rendisummade otsustav suurenemine (mida rentnikud suurel määral kompenseerivad väljahinde

1) Campbell, ~~p. 183~~ English yeomanry under Elizabeth and early Stuarts, Yale, 1942, p. 183
2) Pogscepe, lop. 284

kõrgendamisega) oli eiheks küllaltki oluliseks põhjuseks põllutööliste olukorra katastrofilisel halvenemisel. Põllutööliste olukorra halvenemises mängis küllalt otsustavat osa ka tööjõu pakkumise laialdane suurenemine, mis võimaldas palkade allasurumise. Niimasele tendentsile osutas ajutist vastumõju XVII saj. algusest peale alanud põlluharimise intensiivistamine ja laialdased melioratsioonitööd, mis võudsid täiendavaid töökäsi.

Toiduainete hindade tõus oli vägagi ulatuslik - ulatudes 1540.a. kuni 1642.a. 14 tähtsama toitaine puhul 250-300%, kuna põllumajandustööliste töötasud kasvadad keskmiselt 1/3 võrra[1].

Küllaltki tähtsat osa nii põllumajanduses kui ka tööstuses töötavate tööliste olukorra halvenemisele omab ka inglise valitseva klassi huvisid väljendava absolutistliku kuningavõimu poliitika, mille peaesmärgiks saab tööpalkade hoidmine võimalikult madalal.

Põllumajandustöölistele makstava tööpalga määravad kindlaks rahukohtunike istungjärgud, kellede

1) Steffen, S. 472

otsused kuuluvad kinnitamisele kuningavõikogus.

Kuna rahukohtunikud väljendavad vahetult uusaadli ja kodanluse huve, kuna nad reeglina kuuluvad kohalike mõisnike või manufaktuuride omanike hulka, ilmneb nii kujukalt absolutistlicu kuningavõimu poliitika klassiiseloom ja tema rahvavaenulik suunatlus.

Tööandjaile, kes maksid kõrgemat töötasu kui seda rahukohtunike kogu otsus ette nägi, tuli karistada 5 naelsterligi suuruse trahviga, kusjuures kordur seaduse rikkumine tõi kaasa vanglakaristuse rakendamise.

Kuningavõimu poolt võeti ka tarvitusele küllaltki radikaalseid abinõusid hulkurite ja kerjuste kui ka kõigi nende vastu, kes püüdsid kõrvale hoida tema poolt ette kirjutatud tingimustel töötamusest põllumajanduses.

Inglismaal oli Stuartite ajal taies jõus 1547.a. vastu võetud seadus, mille järgi isikud, kes kolm päeva on olnud tööta tuleb minna tööle selle

peremehe juurde, kes seda esmesena nõuab, tingimustel, mida viimane oma suva järgi ette kirjutab.[1]

Juhul kui tööline sealt lahkub, siis karistatakse teda esimesel korral kolmeks aastaks tööle saatmisega sama peremehe juurde ainult toidu eest, kusjuures ta pealeselle kuulus häbimärgistamisele täht „v" sissepõletamisega.

Järgmisel põgenemise korral nägo seadus ette põgeniku orjastamise eluks ajaks ja täht „s" sissepõletamise, kuna kolmas põgenemine tõi ka asa surmanuhtluse poomise läbi.

Nende seaduste kinnitamiseks ja ellurakendamiseks andsid nii Elisabethi kui ka Stuartiite valitsused rea täiendavaid instruktsioone, milledega kohustati kõiki ilma varanduseta ja tegevusalata isikuid, kel polnud kindlat eriala asuma tööle põllumajandusse.

Kõiki põllumajandustöölisi, kes pründsod organiseerida omavahelisi tehinguid ähvardas seadus, mida täie rangusega rakendati, kõrva maharaiumisega ja ihunuhtlusega.[1]

Kuid vaatamata sellele, et kulasse

1) Steppen, S. 448

olid sellisel viisil sisse tungimud küllaltki tugeval määral kapitalistlikud suhted, olid feodalismi sugemed nul vägagi tugevad ning feodaalne aadel, kes mafandab oma mõisaid vul põhiliselt vanadel meetodeil (st. elab talupoegadelt saadavaist rendisummadest ja naturaalandameist, millele lisanduvad ēsiklikn sõltumuse tähisena peamiselt copyholdereilt laekuv common fine ja kohtulõivud, kuna feodaalid omasid teatavaid piiratud kohtuõigust oma sõltlasist talupoegade (ile) omab riigis vul küllaltki tugevat mõju, eriti tänu asjaolule, et ~~temale~~ aimuüksi temale asub toetuma oma sotsiaalset baasi järjest enam kaotav Stuartite absolutistlik võim.

Takistavalt mõjub kapitalistlike tootmissuhete juurdumisele ühismaade (commons) edasine dominerimine paljudes mahajäänud krahvkondades ning kuningavõimu tegevus, kes soosib feodaalide kõige reaktsioonilisemat ning tehnilisele protsessile kõige vaenulikumat osa.

Tõsist meelepaha tekitab nodanlikes ringkondades asjaolu, et farmerist rentnik, kes paigutab oma kapitalid maaparandustöödesse, võib need igasuguse kahjutasu lootuseta kaotada aimuüksi feodaalist maaomaniku kapriisi tõttu.[1]

Naatamata neile takistustele mis seisid ees kapitalistlikel tootmissuhetel põllumajanduses ja ühes sellega ka tehnilistel ning agronoomilistel uuendustel tegi inglise põllumajanduslik tootmine XVII saj. algul suure hüppe edasi, kuna seal esmakordselt kasutati rida uuenduso, kusjuures rida ulnevaid sajandeid oli kestnud agrotehnikas pidev stagnatsioon.

Tootlike jõudude selline areng aitab tõsiselt kaasa arenevate linnade toitlusbaasi loomisele ja väliskaubanduse ning tekstiiltööstuse arenemisele, mis olid Inglismaa majandusliku võimsuse tähtsamateks alusteks.

Inglise tööstuse tähtsama lüli moodustab ikke nel villatööstus, mille saaduste väljevedu moodustas 1614. a. kogu eksporadi väärtusest ca 40%.

1) Pogwcepe, cop. 172

üha suurem osa inglise villaproduktsioonist läheb ümbertöötamiseks kodumaal, kuna vaatamata lammaste arvu suurele kasvule ja villaproduktsiooni ~~kasvule~~ tõusule vähemb pidevalt villa eksport.

Villatöötlemisel on peamiseks vormiks nn. Majutatud manufaktuur, mille abil rakendatakse ühiskondlikku tootmisse laialdasi elanikkonna kihte.

Villatöötlemine toimub peamiselt maal, kuna linnades takistab tema edukat arengut tsunftisüsteem ja toodangu reglement, kuna maal on tarastamiste toltu elatiseta jäänud või vähemalt oma elatamiseks vägagi vajalike ühismaad kaotanud pauperite tööjõud odav ning nende vägivaldseks töölerakendamiseks ei kula absolutismi käsutuses olev sunniaparaat kunagi oma toetust. Nii oli Herfordshire'is Golden Valleys ca 500 laostunud vaiketalunikku, kes töötavad kodutööliste-kangrutena.[1]

Villase riide tootmise keskus nihkub XVII saj. loodesse ja itta, kus-

1) Pogsvepe, cop. 312

juures peamisteks keskusteks saavad Gloucestershire, Leeds, Norwich, teatava tähtsuse omandab ka juba Manchester.[1] Kapitalistlikud ettevõtjad loovad suuri tootmisorganisatsioone, kusjuures suurel määral rakendatakse Londoni City tegelaste kapitale. Näiteks annab C. Pollikerry tööd ca 1000 kodutöölisele-kangrule, Bastingtona'i ettevõtjad rakendavad tööle 80 kogukonnas elavaid kangruid.[2]

Tekstiiltöästusele, eriti villase riide tootmisele, tuub teatud määral takistusi Merchant Adventuressi kompaniile antud kuninglik patent valmiskalevi väljaveole, millega seoses tehakse takistusi toorkalevi väljaveole, mis põhjustab kalevi kogutaangu languse ja kangrute olukorra halvenemise.

Pealeselle kulatakse valitsuse poolt mõningate valmiskalevi sortide väljavedu, kuna kardetakse et madalmaalased võivad seetõttu nende valmistamise ära õppida.

XVII saj. algul hakkasod Inglismaal arenema täiesti uued tööstuharud,

1) Gibbin, p. 176. The Industrial History, London, 1922, p. 176
2) С. М. Архангельский, Экономика Англии и экономические проблемы английской буржуазной Революции, Горький, 1950, стр. 19

ka katakse tööstustikult tootma siidi, paberit, tublisti areneb klaasitootmine.

Tähtsust hakkab Inglismaal omandama ka metallitööstus. XVII saj. algul on seal sadu metallisulatusahje, mis olid aga vul väga väikese tootmisvõimsusega (3-4 tonni nädalas)[1]. Metallitootmist raskendas tunduvalt metsade katastroofiline vähenemine, sest tol perioodil toimus metallisulatamine peaaegu eranditult puusõega, kuigi 1621. a. anti välja patent kivisõe kasutamiseks metallitootmisel[2]. Juba 1571. a. oli asutatud kompanii "vasesulatamiseks.

Kivisõetootmine omab samuti juba XVII saj. algul teatavat tähtsust, mida näitab sõetoodangu pider kasv ento Newcastle'i rajoonis, kus tegutseb monopolist Tempsey. Uldkokkuvõttes toodeti Inglismaal XVII saj. ca 4/5 kogu Euroopas toodetud sõest, kuigi viimast kasutati peamiselt kohaliku kütteainena.

Ka mäetööstuses tuleb agressiivsel tööstuskapitalil podada vira võitlust seal tugevaid jõuri omava tsunfisüstemiga.

1) М. А. Барг, Кромвель и его время, Москва, 1950, стр. 42

2) samas

Tööstusliku tootmise selline kasv kutsub esile Londoni tähtsuse tohutu suure kasvu, mille elanikkude arv kasvab sajandi keskpaigaks 200000[1] kusjuures tööstuslik tootmine seal omandab kõige enam kapitalistliku ilme, kuna ta seal on kõige enam vaba iganemad tsunftisüsteemi kammitsaist, mis väikelinnades on veel küllaltki tugevad, arvestades asjaolu, et tsunftitegelastel oli õelda küllaltki otsustav sõna kohalikus linnaomavalitsuses.

Tootlike jõudude arengu takistavaks teguriks olid Stuartite valitsuse poolt rakendatav~~ad~~ monopolide ja patentide süsteem, mis reglamenteeris ja piiras kõige mitme-kesosemate artiklite tootmist, hoides samal ajal vägagi paljude laialt tarvitavate kaubaartiklite hinnad kunstlikult kõrgel, halvendas tunduvalt nende kvalitseti, ning raskendas tehniliste uuenduste ja leiuliste ellurakendamist.[1]

Merkantilistlik Stuartite absolutism annab monopolipatente paljudele puridele, suuraadlikele ja õukondlastele, kes omé õigused eilisuurte summade eest

1/ Сабин, стр. 87 Лекции по истории английской революции, Москва, 1937, стр. 87

tööstureile, kes hakkavad monopoliõigusi ellu rakendama.

James I ja Charles I ajal sõltub väga paljude ettevotete edu ja eksistents üksikute õukondlaste soosingust ja neole antavast altkäemaksude suurusest.[1]

1626.a. antakse näiteks õukondlasele Russelile patent salputri monopoolseks tootmiseks, samuti anti monopol kahele õukondlasele klaasi tootmiseks, kes asusod suuri takistusi tegema senistele klaasitootjaile ja välismaise kõrgekvalitetse klaasi sosseveole.[2]

1632.a. anti välja kuninga poolt monopol subitootmiseks kusjuures monopoli saanud kompanii kohustus maksma iga subitonni pealt riigikassasse aastas 4 naelsterlingõt.[3]

Riigivõimu poolt teostatakse nüüd rida repressioone teiste subitootjate ja -kauplejate vastu. Monopolistide poolt tehakse samuti suuri takistusi potase välj~~aveole~~ sosseveole, et nii selle artikli hindu madalal hoida.

Riiklike inspektorite ja kohaliku administratsiooni poolt konfiskuro-takse palju reglamenturimata ja monopoliõigusest mööda minnes

1) Labuse, cop. 87
2) samas, cop. 101
3) samas

toodetud kaupu (kuigo viimased olid sageli oma kvalitedilt monopolistlike ettevotete omadest paremad).

Monopoliõigust rikkunud tööstureid ja kapitaliste karistatakse Tähekoja otsusel ülikõrgete rahatrahnidega (mida siiski tegelikult kaugeltki sellises ulatuses sosse ei nõuta).

Charles I ajal hakatakse palju energilisemalt kontrollima kangaste kvaliteeti[1] (pünides reglamendirikkujaid karistades saada teatud lisa riigikassa kehvadele sossetulekutele, vaatamata sellele, et taoline katse põhjustas 1614.a. pikaajalise tootmiskriisi).

Juba varem oli tehtud kohusticslikuks turustatavate kaupade tembeldamine, millega kaasas käis maksustamise poder kasv. 1623.a. kulab kuningas vaskpannalde valmistamise, kuna monopolist valmistas neid ainult ranast, kuigi esomeso oli võimalik valmistada ca 10 korda odavamalt.[2]

Tootmise poder kasv, mis jätkub vaatamata kõigele sellostele absolutistliku riigivõimu poolt tehtud takistustele, uldab ja tin-

1) Cahuse, cop. 101
2) samas, cop. 142

gob laialdaste kaubandussidemete olemasolu. Inglismaa kaubalaevastiku ja nii meretaguse kaukaa sosemaise kaubanduse areng näitab vägagi kiiret kasvutendentsi.

Inglise kaubanduskapitali poolt organiseeritakse suured kaubanduslikud ettevötteid, mis viivad inglise kaubad maailma kõikidesse osadesse.

Juba 1553. a. loodi nn. Moskva kompanii, 1560. a. antakse patent kaubanduseks Marokkoga, XVII saj. alguses lunakse kompaniid kaubanduseks Bermuda, Virginia, Levandi, Baltikumi, Prantsusmaa, Afrika ja Hispaaniaga.[1]

1600. a. loodi inglise koloniaalses röövis ja orjastamises otsustavat tähtsust omav Ida-India kompanii, kes saab 1601. a. kuninglikumonopoli kaubanduseks India, Sunda saartejuu.

Ida-India kompaniisse paigutavad oma kapitalid aktsionäridena paljud juba inglise kaubandus- ja finantselus keskuseks kujunemud

[1] М.Е. Кудрявцев, Великая английская революция, Ленинград, 1925, стр. 202

Londoni börsi tähtsamad tegelased, lootes õigusega vägagi suuri tulusid kaubandusest eksvotiliste idamaadega. Juba oma asustamisaastal organiseerib kompanii 6 laevaga reisi India vetesse, mis täidab kõik temale antud lootused. 1613–16. a. organiseerib kompanii rida uusi ettevõtteid, mille tagajärjel kompanii aktsiakapital tõuseb 1 629 000 naelsterlingini.[1]

1621.–30. a. organiseerib kompanii 3 kaubareisi Pärsiasse, kuid vaatamata sellele halveneb ajutiselt kompanii olukord, peamiselt Madalmaade eduka võistlusse tõttu, millele lisandub Charles I valitsuse ränk maksusurve, kuna ta püüab kõigi vahenditega parandada riigifinantside viletsat olukorda.

Vaatamata neile ajutistele tagasilöökidele õnnestub kaubanduskompaniid kohalike pärismaalaste halastamatu ekspluateerimise tõttu (põrkumata tagasi nende massolise füüsilisi hävitamise eest) kindlustada aktsiakapitali edasise kasvu. Ida-India kompanii (kuspuu res

1) Хрестоматия по социально-экономической истории Европы в новое и новейшее время, под ред. Волгина, Москва-Ленинград, 1929, стр. 202

peaaegu analoogiline olukord ka teiste meretagust kaubandust teostavate kompaniidega — Aafrika, Virginia, Levandi jt) röövpoliitikast Indias, Sumatral jne. annavad kujukat tunnustust färgnevad faktid — 12 naela pipart maksis Ida-India kompanii esindajail kohapeal 2 šillingit — Inglismaal 22 šillingit; 12 naela nelki kohapeal 9 šillingit, Inglismaal 108 šillingit.[1]

Mogu XVII saj. 4 esimese aastakümne jooksul suureneb tunduvalt eksport meretagustelt maadelt, mida näitab hiii sellega tegelevate kompaniide tulude otsustav kasv kui ka troopikamaade produktide hindade võrdlemisi väike kasv (12 naela suhkru hind tõusis 1593-1642. a. 15 šillingilt 1/4 pensilt 16 šillingile, sama kvantumi nelgi hind kasvas sel ajavahemikul 8 šillingilt 10 šillingi 6 3/4 pensile[2]), kuna esmärguliste toitaînete hind kasvas samal ajavahemikul keskmiselt 2 korda ja enam.

Inglise meretaguse kaubandusega tegelevatele ringkondadele olitseloomulik laialdane ettevõtlikkus

1) W. Cunningham, The Growth of English Industry and Commerce in modern times, ~~p. 176~~ London, 1921, p. 176
2) samas, p. 177

koloniseerimises.

Nii asutavad inglise kaupmehed 1605. a. koloonia Barbadoses, 1607. a. hakatakse koloniseerima Virginiat (kompanii oskab enda kasutusse saada kaunis palju väikekaupmeste, -aadlike ja farmerite kapitale, kuna minimaalsossemaksuna oli ette nähtud 25 naelsterlingot, samal ajal kui see Ida-Indias oli see 200 naelsterlingit), 1637 a. asutatakse Marylandi koloonia, 1639. a. Madrase faktooria Indias.[1]

Londoni City finantsistid ja suurkaupmehed sõlmivad rea kaubanduslikke sodemeid Nenemaaga, Balticumi aladega, Hamburgi, Madalmaadega, kusjuures Euroopa kaubanduses otsustavat osa mängob Stuartite poolt eriliselt priviligeeritud un. Avanturistide kompanii (~~un~~. Merchant Adventurers), kes suutis endale praktiliselt kindlustada villase riide väljaveo monopoli, satludes tihedasse konkurentsi ja vastuoludesse Madalmaade kaubanduskapitaliga, mis ei jätnud mõju avaldamata mõlema maa valuliste poliitiliste suhete

1) Архангельский, Экономика..., стр. 28.

kujunemisele

Inglise kaubanduslik kapital ei piirdu ainuüksi puhtkaubanduslike operatsioonide teostamisega, vaid organiseerib laiaulatuslikku merekalandust, milleks asutatakse 1632.a. Inglismaa ja Tirimaa vetes kalapüüki teostav kompanii. Londoni lity suurkaupmeestele kuuluvad laevad teostavad heeringapüüki Põhjameres, vaalapüüki Arktikas, eriti Teravmägede piirkonnas.

Inglise väliskaubanduse ja kolonialismi selline aktiivsus viib alatistele kokkupõrgetele Hispaania ja hiljem Madalmaadega, kusjuures Stuartiste absolutism osutub võimetuks kaubanduskapitali tõeliste huvide representeerimiseks ja kaitsmiseks.

Inglismaa kaubandusele on tõsiseks takistuseks kuningavõimu poolt kõigiti soodustatav monopolide süsteem, mis tõrjub suuremaist kaubandusoperatsioonidest eem ale valdavama osa kodanlusest, kuna kaasaegsete järgi olevat äärmiselt tulukas neretagune kaubandus 200 mehe käes.[1]

Kuningale esitatavas petitsioonis

1) Кудрявцев, Великая..., стр. 198

nõnab rida inglise kaupmehi Moskva kompaniile antud monopoli tühistamiseks, kuna see takistavat inglise kaupmeestel pidada sidemeid Moskvaga, kus otsustavat osa väliskaubanduses hakkavat mängima Madalmaad (1603. a. kulastab Moskva-Vene sadamaid 30 madalmaalaste laeva 7 inglise oma vastu[1]) Merchant Adventuresi kompanii maksab James I 50000 naelsterlingit kompanii huvide kaitsmiseks vabakaubandust nõudvate isikute kallaletungode eest, kelledest niimõnigi langeb vanglakaristuse alla.

Monopolide süsteem saab terava kriitika ja kallaletungide osaliseks real palamendiistungjärkudel, kuni 1624 a. parlament võtab vastu resolutsiooni, millega igasugused patendid

„... mis on antud ... monopoolseks ostuks müügiks, väljatöötlemiseks ... olgu ... kuulutatud kuningriigi seaduste vastaseks."[2]

Inglise kuningavõim segas pealeselle veelgi väliskaubandusse kontrollides sadamates kõiki laevalaadungeid.

Raha ja väärismetallide välja-

1) Волин, стр. 230.
2) Statutes of Realm, vol. IV, p. 1212 Asof. Волин, стр. 104

vedu oli Stuartite valitsuse ajal üldreeglina keelatud, kuigi elu paratamatult nõudeid sundisid rea erandeid tegema, eriti Ida-India kaubakompaniile ning üldse kaupmeestele, kes kauplesid kolooniatega, kuigi mel edaspidi teleti ca neile tunduvaid piiranguid, mis mõjusid takistavalt maa majanduslikule arengule.[1]

Vaatamata sellele, et inglise laialdasemad kodanlikud ringkonnad mõnelgi juhul teravalt valja astusid monopolistide vastu olid nad tegelikult huvitatud riigivõimu protektsionistlikust majanduspoliitikast. Inglise kodanluse apologeet Tom Man oma teoses A Discourse of trade from England "to the East Indies" nõuab protektsionismi rakendamist inglise tööstuse suhtes ning riigivõimu hoolitsust selle eest, et valiskaubanduse bilanss oleks alati aktiivne. samasuguseid mõtteid arendab ka J. Selden oma töös „Mare Clausum", mis on kirjutatud vastuseks madalmaadase Hugo Grotiuse teosele „Mare Liberum")

1) Книга для чтения, стр. 105

Nii nõnavad inglise kaubanduslikud ringkonnad oma kaugemale nägevate esindajate kaudu otsustavat ja energilist välispoliitikat oma huvide kaitseks, milleks aga Stuartid nii oma taotluste tõttu toetuda ainulüksi feodaalsele aadlile kui ka oma isiklike omaduste tõttu polnud kaugeltki võimelised.

XVII saj. esimesel poolel aga süvenevad tunduvalt ka sisekaubanduslikud sidemed, millede kasvust kõneleb Londonisse teostest Inglismaa osadest saabuvate viljalaevade arvu kasv 237 1573.a. 804 1649.a.[1] Inglismaa eriosade tihedamat liitmist eeldab ja tingib tööstusliku tootmise areng ja kasv, kusjuures näiteks villatööstuseks vajaliku tooraine täiel määral kindlustavad endale ainult 5 krahvkonda.[2]

Sisekaubandusele mõjub aga samuti küllaltki halvavalt monopolide sistemi laialdane rakendamine. Nii näiteks maksustakse kõrgelt Londoni veinikaupmehi, kes toidavad oma ostjaid ilma vastava loata,

1) Архангельский, Экономика., стр. 28
2) Волин, стр. 252

kaupmehed, kes müüvad monopolisea-
dustest mööda hiilides toodetud kau-
pu, karistatakse Tähekoja otsusel
rea rängade rahatrahvidega, mis aga
„seaduserikkumisi" kaugeltki ei lõpe-
ta.

Kogu selline inglise tootlike jõudude
kasv ei too aga kaugeltki paranemist
kogu nende materjaalsete hüviste tootjale
endale, inglise töötavaile kihtidele.
XVII saj. oli „... kõrgete hindade elavne-
nud kaubanduse ja suure progressi
perioodiks põllumajanduses",[1] kuid ~~kau-
geltki~~ kogu seda bälist majanduslikku
edu saatis töötavate klasside „... kohu-
tav puudus, kannatused ja olukorra pi-
dev halvenemine".[2]

Linnatööliste olukorra pidevat halvenest
illustrierib kujukalt töölise keskmise
reaalpalga pidev langus. nii oli töölisel
enda ülalpidamiseks vaja töötada
1553. aastal 14-15 nädalat, 1593. a. 40 nä-
dalat ja 1653. aastal 43 nädalat.[3]

Kui 1582-1642. a. tõusis nisu kvar-
teri hind ca 2 korda, siis töölise töö-
tasu kasvab kõige enam 20-50% võrra[4].

Tööliste olukorra pidevat halvene-
mist vahetult enne Inglise kodanlikku

1) Роджерс, cop. 371
2) samas
3) Кудрявцев, Великая, cop. 46
4) Steffen, S. 365

revolutsiooni illustrurib kujukalt ingli-
se majandusajaloolase Rogersi poolt
kogutud statistiline materjal, mille
pärgi kvalifotseeritud inglise kasvtööli-
ne (tisler) sai 1603–12. a. oma keskmi-
se päevapalga eest osta 0,0342 kvarte-
rit nisu, kuna ta 1623–1632. a. sai
selle eest osta ainult 0,0260 kvarterit.[1]
Ka testiilkaupade hinnad näitasod
pidevat kasvutendentsi (kuigi siin aval-
das kullaltki otsustavat mõju tekstiil-
tööstuse produktsiooni pidev kasv);
nii kasvab 12 jardi villase riide hind
47 šillingilt 2 pensilt 1603–12. a. 60 šillin-
gi 5 pensini 1633–1642. a.[2]
Tööliste selline olukord tegi koos julma ko-
loniaalse rööbi olemasoluga võimalikuks ka-
pitali esvalgee akumulatsiooni sellises ula-
tuses, mis oli aga kogu edasise majandus-
liku arengu aluseks.
Kuninga pidevad ettekirjutused, Sala-
nõukogu ning Tähekoja otsused näevad
ette raa julmade repressiooniabinõude
tarvitusele võtu töölisseadusandluse nor-
mide rikkujate suhtes, mida vaatlesime
juba põllumajandustööliste olukorra juu-
res.
Töölisklassi rasket majanduslikku

1) Steffen, S. 477.
2) Samas, S. 472

olukorda iseloomustab olukord Sheffieldis, ühes tähtsamas inglise tööstuskeskuses. 12-14 tunnilise tööpaeva juures (15 tunnilit tööpaeva nägid rahukohtunikekogude otsused ette täiesti seaduslikuna) oli umbes 1/3 töölisperekondades linnas olukorras, kus nad vajasid toetust, kuna ülejäänud töölisperekondi oleks viinud katastrofi lähele juhuslik töökaotus või haigus.[1]

Mõlemad viimati mainitud olukorrad olid täiesti reaalsed XVII saj. tingimustes, kus 1603. a. ja 1625. a. mõllas Inglismaal katk[1] ning halb viljasaak 1621. a. ja eriti 1631. a. põhjustas ajutise näljahäda reas Inglismaa osades, mida vulgi suurendas viljaspekulantide tegevus, kes südametult kasutasid ära tööliste katastrofilist olukorda, mis võimaldas neid viljahindu kõrgele kruvida. Spekulantide vastu tarvitusele võetud abinõud kuningavõimude poolt olid ebakülladased ning mitte taie rangusega läbi viidud.[2]

Inglise feodaalabsolutistlikule riigivõimule on iseloomulik laialdaste ühiskondlike tööde organiseerimine töötuile (keda oli eriti palju 1614. a. ja 1634. a. seisakute ajal tekstiil-

1) Cunningham, p. 322
2) Campbell, p. 191-192

tööstuses) ja samuti teatav vaeste toetamise organiseerimine, millecs riigivõim organiseeris rahasummade kogumise, kusjuures põnkad isikud, kes olid kordusvalt tõrkunud maksmast oma osa vaestekassasse, kuulusid juba Elisabethi ajal vastu seaduse põhjal karistamisele lühiaegse vanglakaristusega.[1] Tudorite ja Stuartite sellisele tegevusele on rea kodanlike autorite poolt püütud anda mingisuguse erilise armulikkuse ja heategevuse varjundit ning püütud näidata neid samme mingisuguse erilise „riigisotsialismina". Tegelikult oli inglise valitsev klass sunnitud asuma vastavate abinõude rakendamisele hoopis teistsugustel kaalutlustel.

Kuna varasemail sajandeil oli ajutiselt töövõime kaotanud töötajate eest kõige minimaalsemat hoolekannet teostanud tema tööjõu taastamisest isiklikult huvitatud feodaal, pidi selle uutes tingimustes suurel määral tele võtma riigivõim, kuna viimane vastasel korral kartis klassivõitluse edasist teravnemist (mida oleks kindlasti

1) Steffen, S. 449

kaasa toonud kodutute ja hulkurite arvu veelgi suurem kasv, ning samuti ka töötava rahva mute kihtide täieliku pauperiseerimise korral paratamatult tekkivat rügitulude suurt vähenemist.

Töövõimeliste töötute „hooldamisel" lisandub siin veelgi teks kaalutlus. Nimelt ostetakse kohalikkude rahukohtunike poolt vaestekassade summade eest ~~v~~ toorainet (peamiselt villjm.) ning jagatakse su välja töötuile ümbertöötamiseks. Tegelikult on siin tegemist niisiis tööliste varjatud halastamatu ekspluateerimisega.

Janecs I ajal hakatakse laiemalt rakendama uusi meetodeid „kangekaelsete" kehvikute ohjeldamiseks, millised sammud küll olid juba ette nähtud 1598. a. ja 1601. a. seadustega. Seatakse sisse parandusmajad, kus seatakse kehtestatakse julm kepirežiim. Parandusmajades hunakse ka lasteosakonnad, kus vaeste lapsi õpetatakse kuduma, ketrama jms, lastes neid nii töötada ainuüksi toidu ja haleda peenvarju eest. Nalitsuse poolt organiseeritakse laste sunniviisiline paigutamine-lööstusse jm.

Valitsuse poolt noetakse samuti tarvituseli rida abinõusid oma äsjaloodud kolooniate varustamiseks odava tööjõuga, püüdes samal ajal lahti saada „kahjulikest" elementidest kodumaal. 1617. a. saadetakse esimene laevatäis „kangekaelseid" Virgoniasse, kus nad hakkavad töötama sunnitöölistena juba vahepeal loodud Virgiinia kompanii ja eraomanike ëstandustes[1].

Inglise töötavate kihtide julmast eksploateerimisest ja rahvusliku tulu lõviosa röövimisest tõusva kodanluse poolt annab tunnistust inglise kodanliku ökonomisti ja ajalooloase Kingo poolt kogutud materjal, mille järgo XVII saj. keskpaiku töötavad kihid, kes moodustavad tohutu enamuse rahvast, said rahvuslikust tulust ainult 9½ miljonit naelsterlingot (kogutulu 44 miljonit)[2]. Töötajad kaasa arvatud ka pauperid) teenivad nädalas keskmiselt 5 šillingit (kusjuures 7 šillingot on tegelikult elatusniiinimumiks) samal ajal kui kõrgaadliku sossetulek ulatus nädalas 30 naelsterlingoni ja enamgo.

1) Сабин, стр. 106
2) Роджерс, стр. 3.84

Inglise arenev töölisklass ei lepi kaugeltki oma sellise olukorraga, vaid tema hulgas toimub pidevalt käärimine, mis avaldub tööliste ühingute organiseerimises (milledest osa võtjaid nagu nägime karistati kõrva maharaiumisega ja vanglakaristusega), alatiste petitsioonide saatmises kuningale ja juba esimeste streikide organiseerimises.

Eelproletariaadi teadlikkuse aste on kõige kõrgemal Londonis, kus asuvad rida suuremaid tööstuseblevõtteid (näit. dokid), kus rikkuse ja vaesuse kontrastid on eriti suured ning kus, tänu kapitalistlike tootmissuhete eriti kiirele arengule, olid tsunftisüsteemi sugemete mõju juba küllaltki tühine, seda eriti Londoni ääreliinnades.

Inglise areneva eelproletariaadi võitlusele ja teadlikkuse kasvule avaldab halvavat mõju tema heterogeensus, kuna peale võrdlemisi hastitasutava ja mõnel juhul tsegi aadlikest pärineva tsunftikäsitööliskonna kuulub tema hulka vägagi palju alles laostunud väiketalupoegi, kelle

sidemed maaga pole kaugeltki mul katkenud (kodukasitöölised maakogukandades).

Naatamata ka veile tendentsidele saab inglise tõusev ulproletariaat aktiivseks jõuks inglise kodanlikusrevolutsioonis, mis kõrvaldab takistused kapitalistliku tootmisviisi ja kodanliku elulaadi arenguks.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

Absolutismivastane võitlus Inglismaal 1603-1629.a.

1603.a. suri Inglise kuninganna Elisabeth Tudor, kelle pärglaseks saab Šoti kuninganna Mary Stuardi poeg James. Mus kuningas ei tundnud Inglismaa olusod ega vajadusi. Oma poliitilistelt vaadetelt oli James I piiramatut absolutismi pa kuningavõimu pumalikku pärotolu putlustava teoria äge pooldapa. Ta ei suuda kogu oma valotsusapa pooksul mõista, et Inglismaal toimunud arenguprotsess majanduslikus poliitilises pa religioosses elus viib paratamatult uue kodanliku elulaadi tekkimisele, mille hävitamiseks ei piisa kaugeltki vägivalla tarvitamisest selle üksikute kandpate vastu.

Uue kuninga poliitika satub kohe parlamendi energilisele vastupanule. Kuninga poliitika, mis on suunatud tugeva kontrolli teostamisele kogu parlamendi tegevuse üle, esimeseks konkretseks avaldaseks on korraldus valimistulemuste kontrollimiseks lord-kantsleri poolt, kellele päetakse õigus tühistada parlamendideputaatide mandaate.

Selle printsiibi rakendamine tekitab põhimõttelise tülikusimuse, mis lööb esimese suurema lõhe kuninga parlamendi vahele. Lord-kantsleri poolt tühistatakse enamuse poolt valitud Godwini volitused ning kinnitatakse deputaadiks õukonnale sobivam Fortescue. Parlamendi istungil tühistatakse aga lord-kantsleri otsus ning deklareeritakse selliste küsimuste kuulumist ainuüksi parlamendi enda kompetentsi. Kuningas süüdistab oma vastuses parlamenti tema enda poolt antud privileegi kurjasti tarvitamises.[1]

Parlamendis tungitakse kurjasti kallale kuningavõimu taotlustele elustada vanu feodaalseid privileege, mis kuulusid vormiliselt talle kui kõrgemale süseräänile, et niimoodi täita alaliselt tühja riigikassat. Selliste õiguste hulka kuulusid alaealiste aadlike valduste üle teostatav hooldus ning kuningavõimu õigus teostada rekvireerimisi (millede eest tasuti tihti ainult kuni 1/4 nende tõelisest väärtusest).

Tõsiseks tülikusimuseks kujuneb ka parlamendisaadikute isikupuutumatuse

1) G. Davies, ~~p. 3~~ The Early Stuarts, Oxford, 1937, p. 3

ning isikuvabaduse problem. Parlament esitab märgukirja, milles nõutakse nende printsiipide täitmist kuninga poolt, kes olevat oma õigusi, ... halvasti mõistnud"[1].

Suurt meelepaha tekitab ka õukonna ning kuninga favoriitide ülemaara suured kulutused ning šotlaste paigutamine pühtivatele kohtadele riigis.

Vägagi teravad vastuolud ilmnevad kuninga poolt teostatava ning kodanliku opositsiooni poolt nõutava usundipoliitika vahel. Kuninga poolt teostatavad repressioonid katoliiklaste vastu näisid parlamendile olevat täiesti ebapiisavad, eriti pärast Guy Fawkesi poolt organiseeritud suurepoonelist atentaadikatset, mille ohvriks pidi langema koga inglise parlament pa nüs tunduvalt suurendas antikatoliiklikke muhvlusid nii laiade rahvamasside kui ka kodanluse ja uusaadli hulgas. Seevastu mõistetakse kuninga valitsuse puritanismivastased rünnakud täiesti hukka.

Parlament nõuab otsustavalt feodaalse hoolduse - ning rekvireerimisõiguse kaotamist ning tema alatise kontrolli

1) J. Tanner, Constitutional Documents of the Reign of James I, Cambridge, 1930, p. 207.

kehtestamist igasuguse maksustamise ning riigifinantside kulutuste üle.

Parlamendiliikmed rõhutavad üksmeelselt õigust diskuteerida ükskõik millist etlepanekut ning oma ainuõigust maksustada kuningriigi alamaid.[1]

Nü tõuseb täie teravusega üles parlamendi privilegide pa kuninga prerogatiivide vahekord pa tõlgendamine mis saab poliitilise pa teoretilise võitluse üheks tähtsamaks koostisosaks XVII saj. esimesel poolel.

Kodanliku oposotsiooni tähtsamaks teoretiliseks aluseks saab inglise tavaõigus (common law), kuna absolutismi apologeetid tuginevad suurelt osalt rooma õiguse normidele.

Kuninga prerogatiivide hulka kuulusid vastuvaidlematult temale kui riigipeale kuuluv õigus anda seadusjõudu omavaid korraldusi kõigile kuningriigi alamaile, õigus kokku kutsuda pa laiali saate parlamenti, tema ainuõigus määrata kõiki riigiametnikke, kasutada ülempuhatapana kõiki riigi relvastatud jõude ning õigus kontrollida riigi finantse (kuigi biimast õigust püras küllaltki tunduvalt parlamendi maksustamisõigus)

1) Hatschek Englische Verfassungsgeschichte bis zur Regierungsantritt der Königin Victoria, München 1913, S. 206

suurt tähtsust omab ka aspaolu, et aimuüksi kuninga poolt kinnitatuna põustus ükskõik milline seadus.[1]

James I ei rahuldu kaugeltki selliste vägagi ulatuslike võimupiiridega piirdledes absoluutse monarhi piiramata võimu poole rõhutades monarhivõimu pumalikku päritolu, ertades täiesti kodanliku oposetsiooni poolt jutlustatavat lepingutevoriat. Ta kirjutab: „Meie, keda Jumal on asetanud maailma kõrgemaile troonidele pa teinud oma leitnantideks pa asetäitjateks..., et oma otsust täide viia."[2] Tema käsilased-puristid rõhutasid korduvalt, et kuningas olevat kõrgemal igasugusest õigusest.[3]

Inglise kodanlikes ringkondades laialt levinud teooriad kuningavõimu piiramisest rõhutavad ühiskonna õigust muuta riigi- pa valitsemisvorme pa eemaldada riigi üldisi seadusi mitte arvestavaid ametiisikuid.[3] „Laske meid kuningale anda, mis tema kohus pa mitte enam."[4]

Inglise poliitilises elus üha suurenevat tähtsust omav organ-parlament oli suutnud XVII saj. alguseks suutnud võita küllaltki takelepanuväärse ko-

1) Uatschek, S. 206
2) samas, S. 371
3) samas, S. 371
4) samas

ha, olles nii seadusandlikuks organiks kui ka kõrgemaks kohtuks.[1]

Parlamendi õiguste ulatuste määratlemisel ilmnevad samasugused erinevused kui kuningavõimu seisundi kindlaksmääramisel. Common lawle tuginevad inglise juristid, kes on uusaadli ja kodanluse huvode välpendajaiks, rõhutavad parlamendi ja tema liikmete loomulikku õigust osa võtta riigi poliitilise elu kõigi küsimuste arutamisest, tema ainuõigust maksustada kuningriigi alamaidjue. Parlamendiliikmetele olevat täiesti garanturitud common law järgi õigus kasutada parlamendis sõnavabadust ja olla kaitstud omavolilise areturimise eest (vletatava kuriteo puhul olevat vaja konsulturida parlamenti, kelle poolt antud nõusolek teeb ainuüksi võimalikuks deputaadi vastutuselevõtmise kriminaalkorras).[2]

Kuningas seevastu koos oma käsilastega vaatleb parlamendi õigusi ainuüksi tema poolt oma alamatele ajutiselt antud õigustena osa võtta maa valitsemisest, mille muutmine sõltub ainuüksi tema suvast.

1) Hatschek, S. 391
2) Common Journals, I, ref. Hatschek, S. 332

1611.a. ilmneb päevaselgelt, et parlament antud põhilise tähtsusega küsimustes mingeid pärelandmisi teha ei kavatse ning kuningas saadab ta laiali.

Pärast parlamendi laialisaatmist süveneb kuninga ebapopulaarsus iha enam, milleks aitavad nulgi kaasa üha suurenevad ebaratsionaalsed kulutused õukonnas (nii jagab kuningas oma šotlastest favoriitidele £ 3400 naelsterlingit[1]), mille sihiks on päägitult absolutistliku riigivõimu poole nõita feodaalse aadli esindapäid, kellede üheks peamiseks sossetulekvallikaiks ohdki kuningavalitsuselt saadavad gratifikatsioonid ja pensionid. Kuninga sellise finantspoliitika tagajärjeks on riigivõla pidev suurenemine, nüs järgnevatele poliitilistele sündmustele avaldab küllaltki otsustavat mõju.

Pärast kuninga senise peamise nõuandja lord-kantsler Salisbury surma omandavad pärjest enam tähtsust kuninga andetud favoriidid, kes on nü tõusva kodanluse, uusaadli kui ka rahvamasside hulgas äärmiselt ebapopulaarsed. 1610.a. paiku omandab peatähtsuse Rochester, kes oma mõju välispoliitilistes

1) Davies, ~~The Early~~ p. 15-16

küsimustes kasutab ära Inglismaa lahenendamiseks Hispaaniale.[1]

Kuna riigivõlg pidevalt kasvab (ulatudes 1617.a. 700 000 naelsterlingini[2]) ning kulutused (nende hulgas nägagi palju ebaratsionaalseid) suurenevad ovibivad kuningas ning tema favoriidid kroonilises rahahädas. 1617.a. valitud parlament, selleasemel, et kinnitada kuninga poolt nõutud maksusummade määramise, ründab energiliselt kuninga favoriitide omavoli ning pollamist, mistõttu ta varsti laiali saadetakse.

Oma suures rahahädas asub favoriitide valitsus sunduslike „kingitusti" kogumisele, kasutades seejuures ohtrasti survevahendeid. Kuninga poolt hakatakse samuti rakendama silikõrgete rahatrahvide määramisi mõisnikele ja kodanlastele, süüdistades neid ammu juba praktilise tähtsuse kaotanud seaduste rikkumises. Valitsuse sellone poliitika kutsub esile kõrgema kohtunike (Chief Justice of the Common Pleas) sir Edmond Coke'i nastupanu, kes common law lihe parima tundjana oli hiljuti avastanud sajandeid peaaega tundmatu Magna Charta Libertatumi

1) Davies, p. 15

2) П. П. Щеголев, Очерки истории западной Европы XVI – XVII вв, Ленинград, 1938, стр. 305

tumi teksti ning toetudes suurelt osalt sellele rõhutas kohtuvõimu sõltumatust kuningavõimust ning põhiliste seaduste kohustuslikkust kuningale.

Kuninga korraldusel vallandatakse Coke otsekohe ning lord-kantsleri sel puhul antud seletuses õeldakse, et Coke'i asi on „õppetund, mida tuleb mäletada pa karta kõigil, kes istuvad kohtunikutoolil."[1]

Alates 1617.a. omandab pärjest suurema tähtsuse valitsemisaspades George Villiers, pärastine hertsog Buckingham, kelle kätte pärk-pärgult läheb kõrgem võim rügis. Buckingham saab tegelikuks initsiaatoriks välispoliitilisele suunale, mis välpendub liidutaotlustes katoliikliku hlis paaniaga ning molle väljatöötamisel ei lähtutud kaugeltki inglise kauhanduskapitali põhihuvidest.*

Selleks, et muretseda rahasummasid oma kõikumaalöönud riigifinantside olukorra parandamiseks, mis saab eriti oluliseks välispoliitilise olukorra kurustumise tõtlu. 1621.a. otsustab James I kokku kutsuda parlamendi. Samal aastal kokku tulnud parlament tõstatakki 2 problemi, mis omandavad väga suure tähtsuse rügi elus.

1) Maldsworth, History of the English law, Art. Davies, p. 20.

Tööstus- ning kaubanduskapitali esindajate poolt mõistetakk energiliselt hukka kuninga poolt praktisuritav monopolitõiguste andmine üksikuile ühinguile või isikuile.

Vaatamata sellele, et monopolid olid puha Darcy v. Alleni kohtuprotsessi ajal hukka mõistetud ning seadusvastaseks tunnistatud ning parlament 1606.a., 1610.a. pa 1614.a. oli nende vastuprotesteerinud, patkus patentide valjaandmine.[1]

1621.a. parlament süüdistab monopoliste (vaatamata neile antud kuninglikele privilegiodele) lügkasuvõtmises, mis avaldub esmapärguliste tarbeesemete hondade kunstlikus kõrgele apamises ning alustab laialulatuslikku puurdlust, mis lõpeb impeachmendi (parlamendi süüdimõistev otsus kuritarvituste puhul) rakendamisega mõtmete monopolistide vastu pa nende karistamisega kriminaalkorras.

Tõsiselt tungotakse kallale ka kuninga poolt puritaanide vastu rakendatavaile repressiivabinõudele.

Parlamendi sellosele tegevusele vastab kuningas deputaatode süüdistamisega

1) Davies, p. 23.

oma volotuste viletamises ning keelab kategooriliselt arutada parlamendis küsimusi, mis kuuluvad ainuüksi kuninga enda kompetentsi.

Kuningas rõhutab veelkordselt oma tusi, mille järgi parlamendil pole mingõsuguseid päritud ja loomulikke privilege, vaid ainuüksi kroonu poolt, tema ääretus armulikkuses" antud kingitused oma alamaile.[1]

Vastuseks keeldub parlament 900 000 naelsterlingolise subsiidiumi kinnitamisest rõhutades oma otsustavat rahulolematust kuninga poolt aetava välispoliitilise suunaga, mis seisnes lähenemises agressiivsele katoliiklikule Hispaaniale ning rõhutas samuti parlamendi privileege kui võõrandamatuid ja loomulikke inglise alamate õigusi[2]. Parlament mõistab seadusevastasena hukka igasugused kuninga katsed piirata parlamendideputaatide sõnavabadust ja deklareerib kindlalt, et parlamendil on õigus arutada kõiki välispoliitikasse, riigikaitsesse ja kõrgemate riigiametnike tegevusse puutuvaid küsimusi.

Parlamendi sellisele otsustavale tegevusele vastab kuningas tema laialisaatmisega.

1) Labure, op. 183
2) samas.

Järgnevail aastail (1621–1626) toimus polütoline võitlus inglise välispolütika suunade ümber, kuna kuningas Janus I pe tema peamine favorüt hertsog Buckingham tuvad otsustavaid katseid lütuda katolükliku luri peamise suunaja Hispaaniaga.[1] Kuninga välispolütilise suuna teostamisele osutab kodanlik oposotsioon kõige otsustavamat vastupanu. Teoses välispolütiliste küsimustega tõstatakse 1624.a. küllaltki otsustav polütoline küsimus – küsimus ministrite vastutavusest parlamendi ees Buckinghami süüdistatakse parlamendi-oposotsiooni liidri Elioti poolt rügihuvide laostamises, rügi kaitsevõime nõrgestamises jne. Peamiselt tema inotsiatüvil võtab parlament vastu otsuse, millega tõstatakse Buckinghami vastu formaalne süüdistus vaatamata sellele, et kuningas oli korduvalt kinnitanud, et Buckingham teotses vastavalt tema instruktsioonidele.

1625.a. parlament saadetakse uue kuninga Charles I poolt laiali, kuid vaatamata sellele halveneb absolutistliku kuningavõimu olukord riigis tunduvalt, kuna kogu senise välispolütika katastroofiline nurjumine toob kaasa kuningavõimu autoriteedi otsustava lan-

1) vt. lähemalt VII peatükk.

guse.

Vūmast tendentsi tugevdab vcelgi ōukonna ebaratsionaalsete kulutuste tunduv suurendamine (nii maksti Elisabethi ajal pensionidena välja 18000 naelstelingit aastas, 1626.a. 126000 naelsterlingit)[1]. Rügivõlg omandab tolle ajā kohta tohutuid suure ulatuse (1628.a. ūle 1000000 ~~000~~ naelsterlingi[2]), tööstuse langust īseloomustab kalevi väljaveo katastrofiline langus, mille peamiseks põhjuseks on samuti valutsuse maksupolūtika ja monopolistēde soosimine.

1626.a. parlament tungib teravalt kallale kuninga vālispolūtikale ning pūnetele rakendada sundlaene ja-kingitusi" mūnnes mööda parlamendi poolt määratud maksustamisest. Parlamendil tekib otsekohe tõsiseid tülikūsimusi uue kuninga Charles I, kes jagas kõigiti oma īsa vaateid kuningavõimu olemusest ja tähtsusest, mis olid välpendatud viimase poolt 1616.a., kus ta rõhutas, et monarh peab olema vaba igasugusest kontrollist ning on jūmala asemikuks maa peal.[3]

Kuid oma praktilises tegevuses läks Charles I vul kaugemale, püüdes nerd teooriaid lõpuni ellu viia.

Esimestel parlamendiistungitel kam

1) Щеголев, op. 304
2) samas, op. 305
3) The Works of the Most High and Mighty Prince James, ref. Davies, p. 30-31

tab kodanlikse ja ennsaadlik blokk järjest revolutsioonilisemat taktikat, nõudes otsustavalt parlamendi privilegode taastamist täis ulatuks ja kuninga finantspoliitika kardinaalset muutmist.

Parlamendis järjest enam esile kerkiv energoline ja andekas poliitik Eliot nõtab lühidalt kokku kõik absolutismi poolt teostatud kuritarvitused, rõhutades, et juhul kui parlament ei võta abinõusid tarvitusele kodanike õiguste kaitseks, kaotavad inglased kõik, mis tegi nad vabadeks.[1] Võetakse vastu remonstrants, mis jagab riigi elus esinevad kuritarvitused 2 liiki: poliitilised ja kiriklikud ning religioossed. Peasüüdlastena riigi elus esinevates pahedes hähimärgistatakse Buckinghami ja peapiiskop Laudi.

Teravalt tungivad opositsionäärid parlamendis kallale Stuartite riigisõjajõudude juhtimise poliitikale ja eriti usundipoliitikale, kuna Stuardid juhc siis hakkasid järjest enam tugonema reaktsioonilisele kleerusele, kes teataval määral olmutas katolitsismile lähenevaid tendentse.

1) Cabuse, op. 173.

Eliot rõhutabki, et viimaste tendentsiide kaw ja kaudi ning teoste piiskoppide tegevus viib õige usu täielikule hävingule.

Parlamendi poolt võetakse vastu õiguste petitsioon (Petition of rights), millles rõhutatakse põhiliste seaduste (common law) kohustuslikkust kuningale, kuna ta on seotud kroonimisel antud vandega, mis pidavat teda kohustuma solmaspidama riigi ildist huvängut, mille ühiks tähtsamaks koostisosaks on parlamendi õiguste alalhoidmine ja toetamine. Mirmutatuna Londoni töötajate suurest aktiivsusest võtab kuningas petitsiooni vastu.

Vaatamata oma sellisele järelandmisele otsustab kuningas parlamendi jõuga laiali saata, olles eriti häiritud valitsuse usundipoliitika teravast kritiseerimisest parlamendis ja samuti vahepeal vastuvõetud resolutsioonidest, mis erotavad nõude, mille järgi kedagi ei tohi areteerida ilma põhjust näitamata (without cause shown), kuna juba teostatud ebaseadus likud areteerimised tule-

vad otsekohe anulleerida.

Parlamendi järgneval istungjärgul märtsis 1629.a. süvenevad mulgo religioossed vastuolud, mis viivad parlamendi otsesele revolutsioonilisele tegevusele.

Parlamendi poolt võetakse vastu resolutsioonid, mis ähvardavad rängade karistustega kõiki, kes püüavad viia muendusi ennellu, kadusevastaseks kuulutatakse nõmekate kirikutegelaste Mangue'o ja Rosini raamatud.

Parlamendi sellosele tegevusele vastab kuningas otsusega saata viibimata laciali, kuid haatamata sellele, jõutakse Skiski vastu võtta 3 resolutsiooni (mis jõutakse ära hääletada enne kui kuninga ametnikud jõuavad istungote saali uksed maha murda). Resolutsioonid kutsuvad otseselt üles osutama vastupanu kuningavõimu korraldustele nõng isegi ähvardavad neid, kes suusugusest sabotaažost osa ei võta.[1]

Parlament kutsub ules ignorerima kuninga poolt kehtestatud, kuid parlamendi poolt kinnitamata

1) Cabuse, op. 150 vrd. Davies, p. 76

päutud maksu.

Samuti ähvardab parlament karistada kõiki, kes tasuvad seaduse-vastast tollimaksu - tonnage and poundage'o.

Parlamendi sellone revolutsiooniline tegevus kutsub esile klassijõudude mõnenõrra uue paigutuse - nimelt emaldub kodanlikust opositsioonist lordide kõja enamus.

Konsolideerub aga vulgo enam kodanluse ja uusaadli blokk, kes nüüdsest peale asub teostama avalikku hõiklust monarhia vastu, sest ka niimane astub üle feodaalse õiguse piiridest asudes iganevat valitsemissüsteemi kaitsma otsese vägivalla rakendamisega.

Kuna parlament kutsub otseselt üles aktiivselt vastu töötama valitsuse tegevusele, saadab Charles I ta oma dekreediga laiali, ähvardades kõige resoluutsemate ahinõudega murda „hüle matute" ja „tänamatute" vastupanu.

Asudes nii ühiskonnas toimuvate protsesside iguo reerimise

tuele valmistab Charles I objektiivselt ise ette revolutsiooni. Ta ei suuda hukkuva klassi liidrina mõista, et rahvamasside järjest suuenev revolutsioonilisus ei olnud „üksikute rästikute"[1] tegevuse voli, vaid ajalooline paratamatus.

Naatamata ajutistele tagasilöökidele süveneb revolutsioonilise liikumine alates 1629. a. pidevalt ja pidurdamatult, tehes Stuartite absolutismi langemise vältimatuks.

---

1) Davies, p. 44

Stuartote absolutismi välispoliitika.

Stuartote absolutismi poolt aetav välispoliitika, mida suunas kodumaal feodaalset reaktsioni teostava kuningavõimu enda kotsad dünastilised ja esoklikud huvid, ning mis peaaegu täielikult ignoreeris kasvava töö stuspa kaubanduskapitali vajaduso, oli küllaltki otsustavaks teguriks, mis aitas kaasa Stuartote dünastia ja kodanluse-uusaadli bloki vahelise lõhe süvenemisele, vastuolude äärmisele teravnemisele riigis, mille lõpptagajärjeks võis olla aimuiksi võidukas kodanlik revolutsioon.

James I, Charles I ja nende favoriitide poolt suunatav diplomaatia osutus täiesti võimetuks Inglismaa tõeliste riiklike huvide (millede kandjaks sai üha suuremal määral kodanluse ja kodanlikustunud uusaadli blokk) kaitsmiseks, õigeks orienteerumiseks XVII saj. esimese poole kuerulistes rahvusvahelistes suhetes, sattudes mitmel korral Inglismaa tolleaegse loomuliku naenlase - Hispaania katoliikliku absolutismi lõa otsa, suutmata läbi näha viimase entriige, milline asjaolu omakorda põhjustas Inglismaa rahvusvahelise seisundi tunduva halvene-

mise, suure kahju tekitamise inglise meretagusele kaubandusele ja uusaadli kodanluse ning töötavate kihtide muelepahatormi, mis mitmel korral omandas revolutsiooniliste välpaastumiste ilme.

Tudoritelt oli Inglismaa pärinud pikki aastakümneid kestnud sõja ja kaubanduslikku ning religioosse antagonismi Euroopa mandril konsolideeruva katoliikliku riikide grupeeringu peaorganisaatori Hispaaniaga, kes oli nii inglise uusaadlik~~e~~ kodanlike ringkondade kui ka töötavate kihtide silmis saanud kõigi inglisevastaste intriigode onitsiaator, mis olid sihitud vihatud katolitsismi ja inkvisitsiooni taastamiseks, inglise tormilisi edusamme tegeva väliskaubanduse ja arekema hakanud kolonialismi purustamiseks, kuna Hispaania absolutism püüdis kõigi vahenditega takistada inglise kaubanduse tungimist Ameerika mandrole, Lääne- ja Ida- Indiasse.

Lootused Hispaania sõjalise interventsiooni teostamiseks Inglismaal olid juba nurjunud Võitmatu Armaada purustamisega 1588. a. Mue hoobi Hispaania kaugelemõnevate kavatsuste teostamispüüetele andis Tirimaa lõplik vallutamine Essexi poolt 1598. a. ja selle maa vabaduspüüete metsik mahasurumine ning seal algav maa kolonialiseerimine ingles-

test aadlika ja talupoegadega. Sirimaa verine alostamine englaste poolt tub võimalikuks seal 1601.a. maabunud Hispaania dessantüksuste hävitava lüüasaamise, mis viiski 1604.a. sõlmitud Hispaania-Inglismaa rahule, mis sõlmiti status quo alusel. James I valitsus kohustub taastama kõik endised kaubandussuhted, samuti tagasi andma ajutiselt inglise meremeeste poolt vallutatud saared Lääne-Indias jm.[1]

Suhete taastamine Hispaaniaga võimaldab James I valitsusel asuda laialdaste diplomaatiliste intriigide poole, mis saab võimalikuks tänu Inglismaa tolleaegsele feodaalabsolutistlikule põhikorrale, mis täiesti eemaldas laiema avalikkuse igasuguse mõjuavalduse maa välispoliitika arengule, kuna igasugused välispoliitilised sammud kuulusid täiesti kuninga kompetentsi, ja mis võimaldas laialdase saladiplomaatia arengu, millest nii parlamendil kui ka rahvamassidel puudus igasugune ülevaade. Hspade sellise olukorra puures on mõõstetav, miks õnnestus Stuartite absolutismol Inglismaa välispoliitika suunamisel riigis juba küllalt mõjuka seisukoha omandanud uusaadlo ja kodanluse huvide täielik ignoreerimine.

1) W. Platzhoff, Geschichte des europäischen Staatensystems 1559–1660, München und Berlin, 1928, S. 43

Vaatamata puha 1604.a. rahulepingust alanud James I taotlustest lähenede Hispaaniale jatkub pa isegi süveneb Inglise-Hispaania antagonismi merel, mida eroti suurendab 1600.a. loodud Inglise Ida-India kompanii tegevus, kes taotleb laialdaste kaubandussidemete loomist India, Molukkide, Sunda jt. saartega, mis paratamatult tingib alatised kokkupõrked merel pa Hispaania koloniaalvaldustes, mille tagapärjel hukkub igal aastal sadu inglise pa hispaania meremehi kusjuures paljusid esimestest karistati pülmalt hispaania inkvisitsioni poolt (kuna kaubandus Hispaania kolooniatega kuulus monopolina kuningale endale, võis igaühte-ka välisriikide alamaid-, kes tegeles nimetatud kaubandusega võtta kriminaalvastutusele).

Alatine posisõda merel avaldas küllaltki suurt mõju mõlema riigi vaheliste doplomaatiliste suhete arengule, olles alaliste hõõrumiste pa nägelemiste allikaks.

Hispaania kuninga kaubandusmonopol kolooniatega põhjustas inglise kaubandusringkondade üleminekuu Madalmaadel loodud „merede vabaduse" teooria toetapärks[1] (kuigi nad sellest loobusid inglise rannikumerede suhtes).

1) Davies, p. 69

See Hispaania kauhanduspoliitika põhiprintsiibi vastu suunatud teooria saab inglise kodanlike ringkondade välispoliitoliseks peanõudeks, kuspuures Inglise-Hispaania antagonismi hoiab alal ka iiha edasi kestev Hispaania-Madalmaade sõda, kuna James I oli saanud pärandusekss Elisabethilt liidulepingu viimastega, mille kohaselt Madalmaadele oli saadetud võrtlema 9 tuhat inglise sõdurit ning Inglismaa oli saanud pandiks oma küllaltke suurte laenusummade eest kolm linna.

Vaatamata inglise rahva selgelt avaldunud sümpaatiale madalmaalaste suhtes arub James I siin kahepaiksele poorsroonile, osutudes viimastele ainult küllaltke väikest rahalist toetust.

Taolist poliitikat artavad selgotada kuninga enda pa tema lähikondlaste seisukohavõtud, mollides tituleeriti madalmaalasi usurpaatoreiks pa rebellideks, kuna inglise kuningas oli korduvalt rõhutanud oma poliitolise põhiseisukohana kuninga-võimu pumaliknuse pa piiramatuse printsiipi[1], mille vastu madalmaalased olevad eksinud asudes võrtlusse Hispaania absolutismi vastu.

1) Davies, p. 34

Teatava tähtsusega inglise kuninga Madalmaade poliitika kujunemisele oli ka James I. Isiklik kalduvus hoiduda otsustavatest välispoliitolistest sammudest, inglise armee suhteline nõrkus (feodaal-absolutistlikul Inglismaal peaaegu puudus alaline armee), mis sundis hoiduma kokkupõrgetest sellose sõjaliselt tugeva riigiga nagu Hispaania. Hullaltki suurt tähtsust omandab ka sel periodil algav pa pärpest tugevnev Inglismaa-Madalmaade kaubanduslik pa koloniaalne antagonism.

Vahepeal sõpaliselt pa mapanduslikult tugevnenud Madalmaadel õnnestub 1606-1607. aastani anda Hispaaniale rida otsustavaid lööke, milledest tähtsaim on Hispaania laevastiku hävitamine Gibraltari puures, mis sunnibki Hispaaniat amma pärelandmiste tule.

1608. a. Haagis alanud läbirääkimistel on Hispaania pa Madalmaade kõrval esindatud Prantsusmaa, Inglismaa pa Taani, keskõik on huvitatud Madalmaade probleemi lahendamisest pa rahu saavutamisest, mis toimubki 1609. aastal. Samal aastal sõlmitakse ka Madalmaade-Inglismaade liidulepong, millele vastu pärgneb Madalmaade-Prantsusmaa

leping, mis mõlemad on suunatud Hispaania vastu, tähistavad uue tähtsa põu astumist rahvusvahelisele areenile ning omavad küllaltki suurt tähtsust Euroopas kuþuneva kahe riikiderühmituse konsolideerumisel.

XVII saj. alguseks kuþuneb välja rahvusvahelone konþunktuur, mis tuli möödapääsematuks kahe sõjalise leeri kuþunemise þa vendevahelise kokkupõrke.

Saksamaal teravnevad päipest protestantlike þa katoliiklike vürstide vahekorrad, kellede vastuolud, olles tegelikult mäþanduslikku þa poliitolist laadi, on kaetud religioosse riiüga. Saksamaal kuþunevatele vastuoludele avaldavad otsustavat mõju nii Saksa-Rooma keisritroonil kui ka Hispaania kuningatroonil asuvate Habsburgide taotlused domineerimiseks üle-euroopalises ulatuses, kusþuures katolitsism oleks olnud otsustavaks relvaks igasuguse separatismi þa iseseisvustaotluste mahasurumisel. Rahvusvahelise pinevuse kasvule aotavad igatikaasa Prantsusmaa taotlus seda temale äärmiselt kahjulikku välispoliitolist konstellatsiooni igati ära hoida oma positsioonide tugevdamisega Reinil, katoliiklike vürstide omavaheliste vastuolude pidevа elusta-

misega ja separatismi taotluste soodustamisega.[1] Otsustavat tähtsust omaska Madalmaade ja Hispaania vahelise võitluse pätkumine, kuna viimane oli eleliselt huvitatud protestantliku leeri tugevnemisest ja Habsburgide laiutamispretensioonide püramisest, millede teostamine oleks tähendanud surmahoopi Madalmaade vabariigile.

Saksamaal endas toimub protestantliku leeri väljakujunemine 1608. a., mil luuakse Lääne- ja Lõuna-Saksa vürstide poolt, kellega liitus ka rida riigilinnu, sõjalis-poliitoline liit-protestantlik unioon, kus juhtivaks põuks saab Pfalzi kuurvürstiriik, mis juba XVI saj. 70-aastaist oli saanud saksa protestantismi kõige kindlamaks toetajaks.

Erilise teravuse omandab poliitoline olukord pärast Jülich-Cleve-Marki hertsogi Johann Sigismundi surma, kelle maa-aladele pretendeerivad nii Brandenburgi kui ka Pfalzi kuurvürstid, kes olid sugulussidemetes endise Jülich-Cleve-Marki valitseva dünastiaga. Pfalzi kuurvürstiriigi taotlus enda otsustavaks tugevdamiseks oli täiesti vastuvõtmatu Hispaaniale, kes oli tõsiselt huvitatud tugeva protestantliku riigi loomise takistamisest Lääne-

1) Platzhoff, S. 152

Saksamaal, mis platigi oleks tähendanud otseühenduse katkestamist Hispaania valduses olevate Madalmaade lõunaprovintide pa Habsburgode teiste valduste vahel, molline aspaolu omas eriti suurt tähtsust pärast Hispaania laevastiku poolt kantud raskeid kaotusi võitluses Madalmaadega.[1] Otsustavalt segas vahele ka Habsburgode keisrivõim, kelle eesmärgiks oli samuti protestantismi tugevnemist ära hoida, eriti kuna protestantlik liiga orienturus pärpest enam Prantsusmaale pa Madalmaadele.

Rahvusvaheline olukord teravneb eriti pärast Savoya hertsogkonna-Prantsusmaa liidu sõlmimist, millest Hispaania näeb hädaohtu oma valdustele pa annektsioonitaotlustele Haaliäs eriti piiideole omandada Alpide mäekurusid.

1610.a. algul teravneb rahvusvaheline olukord Lääne-Euroopas äärmuseni, kuna prantsuse väed koonduvad Luxemburgi pa 1609.a. Baieri hertsogi Maximilian Wittelbachi pu natusel loodud katoliiklik liiga tuebi samuti ~~&~~ energilisi sõjalosi ettevalmistusi.

Sellel rahvusvaheloses poliitikas küllaltki kriitilisel momendil näitab James I valitsus üles küllaltki otsustavust lubadestoe-

1) Platzhoff, S. 124 ord. A.E. Kyzpurkyeb, Kpuzue, cop. vol.

tada Pfalzo kuurvürsti pa protestanlikku unioni ning leppodes kokku ühiseks teotsemiseks Madalmaadega.

Inglise doplomaatia asub avalikult toetama protestanlikku riikode grupeeringut, sõlmodes pärjest tihedamaid sodemeod Pfalzo kuurvürstiga pa tema kaudu kogu antihabsburgliku koalitsiooniga.

1610.a. hõiab üle-euroopalise sõpa puhkemise ära Prantsuse kuninga Henri IV tapmine pesuiitide agentide poolt, mistõttu koalitsioon kaotab oma kõige mõpukama puhi.[1]

Üleeuroopaline konflikt lõpeb apütise kompromissiga, molle sõlmimisel küllaltki tähtsat osa mängib Inglismaa poliitika kes koostöös Madalmaadega pünab protežeerida Pfalzo kuurvürsti Friedrichi.

Inglismaa, Prantsusmaa pa Madalmaade vahelesegamise tagapärjel saab teoks Xanteni kokkulepe, molle pärgo Brandenburg saab Marki pa Cleve ning Pfalz Jülichi pa Bergo. Sellone kompromiss säilotab küll mõneks apaks rahu Saksamaal pa Euroopas, kuid aitas kindlasti kaasa Brandenburgi emalepäämisel protestantlikust leerist.

Järgnevail aastail teevad mõlemad leerid doplomaatilisi pa sõpalis-poliiti-

1) Platzhoff, S. 14

lisi ettevalmistusi tulevaseks suureks võitluseks, mis saab üha enam mööda-pääsematuks. Ka James I sekkub üha rohkem rahvusvahelistesse intriigodesse, sõlmides liidu protestantliku unioonigaa 1612.a.[1], millele pärgneb abielu protestantliku liiga peamise puhtiva tegelase Pfalzi kuurvürsti Friedrich IV pa inglise printsessi Elisabethi vahel (1613.a).

XVII saj. algul oli Habsburgide valitsus andnud rea hoope protestantismile oma Austria pärusmaadel pa niivusi kindlustanud katoliiklik-absolutistliku luri tagala tulevaseks sõjaks. Kuid naatamata sellele oli keiser Rudolf II Habsburg sunnitud olnud tegema rea mööndusi protestantismile Böömimaal, mida nu tšehhi aadel kuiska töötavad kihid püüavad ära kasutada lõplikuks vabanemiseks katoliku kiriku, saksa feodaalide pa keiserliku absolutismi rängast survest.

Naatamata sellele püüab tolleaegne keisririigi poliitika tegelik puht kardinal Khlesl apada poliitikat, mille sihiks on saksamaa poliitiliste pa ideoloogilis-religioossete vastuolude vastuolude vähemalt apütine kinnimatsimine pa

1) Platzhoff, S. 14

kompromissidega ebaolulistes küsimustes traagolise lõpplahenduse edasilükkamine. Seda aktiivsemalt astub välja Hispaania diplomaatia, kelle sohiks on nõimalikult kindla katoliikliku ühisrinde loomine.

Hispaania diplomaatia ja tema laialdane agentuur (Hispaania faktiliste agentidena tegutsesid jesuiidid kogu Euroopas) tuvad laialdast konspiratsioonitööd Saksamaal, Haabas jm., pinides saavutada Hispaania kontrolli sosseseadmist Mantovas, Svenas jm., nüs oleks kindlustanud Alpov mäekurude valdamise, hispaania agendid tuvad energilisi jõupingutusi Savoya eemaldamiseks Prantsusmaast, kusjuures kõik need sammud, millede lisanduvad taotlused tugevalii du loomiseks katoliikliku liiga vürstidega ja eriti Habsburgide keisrivõimuga, millised ~~need~~ ahivõud on kõik osadeks diplomaadi ja riigotegelase Omeña suurest strategilisest plaanist eesmärgiga teostada Prantsusmaa sossepüramine ja luua roodsad eeldused vootluseks Saksamaal ja Madalmaadel.

Hispaania üha selgemaks muutuvad kaugeleminevad poliitilised taotlused muudavad rahvusvahelise olukorra vägagi komplitseerituks, millesõige orientuerumine käib James I pa tema favoriitidel pa käsolastel täiesti üle põu.

1617.a. alustab Hispaania diplomaatia uut malekäiku, mille sohiks on Inglismaa eemaldamine protestantlikust leerist - tema liitmine katoliikliku keisri - Hispaania liiduga või vähemalt neutraliseerimine.

Viimaste eesmärkide saavutamiseks podasid Hispaania valitsevad ringkonnad vapalikuks liidulepongu sõlmimine Inglismaaga, mida oleks kindlustanud pa garanteerinud Hispaania infanta abielu Walesi printsi Charlesiga, millega kaasas oleks käinud kuninga viletsa finantsolukorra parandamine, kuna Hispaania valitsus lubas infantale anda 600000 naelsterhongolise kaasavara.[1]

Inglismaa muutamiseks katoliikliku koalitsiooni poole esitatakse Hispaania diplomaatia poolt rida oma sisult fantastilisi plaane. Türgi impuriumi purustamiseks Hispaania-Inglise laevastiku pa armee ühisloökide tulemusena, samuti lubatakse otsusta-

1) Davies, p. 49

vat toetust Alžeeria piraatide purustamiseks, kes olid aastakümneid tekitanud suurt kahju inglise meretagusele kaubandusele.

Nendest plaanidest hakkasid visalt kinni inglise õukonnas pa valotsuses otsustavat osa mängima hakanud Volliers (pärastine hertsog Buckingham), Digby, Bacon jt. Nii kuningas ise kui tema nõuandjad eitaipa Hispaania taotluste tõelist eesmärki. Hispaaniale lähenemisele suunduvat tendentsi, milline oli valotsevais ringkondades märgatav puha alates 1610. a., aitasid süvendada lahkhelid Madalmaadega, mida põhjustasid nii süvenev kaubanduslik-koloniaalne antagonism kui ka James I pa tema favoriitide vaenulikkus igasugustele revolutsioonilistele pa absolutismivaenulikele tendentsidele.

Küllaltki suurt mõju Inglise-Madalmaade suhete halvenemisele omas ka uha teravnev võitlus paremate kalastuspaikade pärast[1]. Igal aastal püüdsid inglise vetes kalu sajad madalmaalaste kalalaevad, kelledelt James I valotsus hakkab nõudma inglise võimude lotsentse pa erolise maksu tasumist, amdes surveabinõude rakendamisele nende nõudluste ignoreerojate suhtes.

1) Platzhoff, S. 138. vrd. Davies, p. 78.

Vaatamata inglise merevõimude selleistele saavutustele ei õnnestu neil kaugeltki midagi tõsist saavutada.

Suurt muelepaha tekitab ka madalmaalaste üha suurenev heeringapüük Põhjameres ning eriti tülid vaalapüügikohtade pärast Gröönimaal pa Terav. mägedel.[1]

1616.a. antakse Madalmaadele tagasi inglaste käes olnud 3 linna, kuna laenusummad olid täies ulatuses tasutud.

Samal 1616.a. tuevad Madalmaade Ida-India võimud tõsiseid takistusi inglise kaubandusele Jaaval pa Molukkidel, mis edaspidi viivad veristele kokkupõrgetele inglise pa madalmaade merimeeste vahel.[2] Kasutades osavalt ära Inglise-Madalmaade vastuolusid pa neid kõigiti õhutades õnnestus Olivarezil pa tema käsilastel James I pa tema favoriitide tähelepanu ära tõmmata oma poliitika põhieesmärgist, mis järjest teravamini avaldus pündluses piirata ümber Prantsusmaad ning ette valmistada sõpalise lööge and mist Inglise kuninga väimehe Pfalzi kuurvürsti Friedrich IV vastu. Järjest aktiivsemaks muutub pessimitide ordu, kes saab katoliiklikn reaktsioonilisi kõige mõjukamaks relvaks oma tohutu laial-

1) Platzhoff, S. 138 vrd. Gardiner vol. III, p. 179
2) Gardiner, vol. III, p. 184 vrd. Dabies [illegible] 164

dase agentuurega pa laialdaste konspiratiiskogemustega pa sidemutega organisatsiooniga, tegevus Saksamaal pa Staalias, mille sihiks on kõigi protestantlike tegelaste terroriseerimine pa laialdane demagoogiline agitatsioon laias avalikkuses katolitsismi kasuks.

Kõigi nende sammude tõelist tähendust ei suuda James I täie selgusega mõista, püüdes igati apelleerida Euroopa valitsejate rahuarmastusele. James I püüab sujuures näidata oma poliitikat äärmiselt patsifistlikuna.

Inglise saadikud mandrol saavad rida instruktsioone, nüs kohustavad tegema kõik selleks et parandada suhteid keisri pa Hispaaniaga, nüs olid Friedrichi pa Elisabethi abiehu ning Inglismaa poolt protestantlikku uniooniga sõlmitud lepingu tõttu tunduvalt halvenud.

Hispaania uue saadiku Sarmiento osava diplomaatia tõttu onnestub 5. sept. 1617. a. saavutada James I nõusolek abielu sõlmimiseks Walesi printsi Charlesi pa Hispaania infanta Maria vahel.

Olles sattunud kaunis suurel määral Sarmiento isiklikku mõju alla votab James I vastu peaaegu kõik Olivarezi poolt esita-

tud tingomused, mis nõuavad ēnglise katoliiklaste vastu suunatud seaduste pehmendamist ning sadade vangostatud pruestrite pa katoliiklike tegelaste vabastamist tulevase kuningaanna hispaanlastest - katoliiklastest koosneva õukonna loomise.[1]

Olivarez nõudis 3-aastase katseaja andmist Inglismaale teme nõudmiste teostamiseks pa abielu, lepingu mis tegelikult oleks kupunemud sõjalis - poliitoliseks liiduks hispaania katoliiklikku absolutismiga, kinnitamist Inglise parlamendi poolt.

Huvinga selline poliitika leiab kõige teravamat hukkamõistmist ēnglise tööstus- pa kaubanduskapitaliga kõige lähemalt seotud uusaadli pa kodanluse ringkondade poolt, samuti ka ~~laie~~ ~~de~~ töötavate massode hulgas, kes nägod hispaanias Inglismaa kõige ohtlikumat kaubanduslikku konkurenti, „kuradriigo" kehastust pa kartsod sellise poliitika tagapärjel inkvisitsiooni verise terrori kehtestamist Inglismaal.

Feodaal-absolutistlikule rügokorrale omase saladiplomaatia tõttu ei saa aga valitsuse sellised sammud haiemale avalikkusele teatavaks, mistõttu me ei näe veel otseste vastuabinõude tarvitusele nõtmist erito mõjukate

1) Davies, p. 68 ord. Gardiner, vol. IV, p. [illegible]

kauhanduskapitali ringkondade poolt.

Tõrse vastupanu pa kahtlustega suhtutakse aga James I pa üha suuremat tähtsust omandava hertsog Buckinghami poliitikasse Salanõukogus, kus nii mõnigo nõunik avaldab tõrseid kartusi katoliiklaste vastaste seaduste lõdnendamise puhul eluetuva katoliikliku konspiraliiotegevuse ees ning samuiti tekib tõrseid kahtlusi seoses kuninganna katoliikliku õukonna loomise plaanidega, kuna see võiks saada spionaažo pa poliitiliste intriigode peseks valitsusvõimu keskuses endas.[1]

Vahepeal teravneb olukord Euroopas pa eriti Saksamaal äärmuseni, mis tuib sõjapuhkemise solmnähtavaks. Mus olukord nõuab otsustavate abinõude rakendamist Inglismaa poolt, kelle riiklikud huvid nõuavad üha teravamalt välispoliitilise suuna radikaalset muutmist ning Hispaania pa Austria Habsburgide agressiivsetele kavatsustele vastuastuva protestantliku koalitsiooniga ühinemist, milleks võimalused teatud määral paranevad seoses Madalmaade poolt osutatavate sõbralike žestide tõttu.

1) Gardiner, vol. III, p. 61.

Madalmaade poolt lõpetatakse vaenused Jaaval ning Sumatral ning kohalike võimude vahel saavutatakse ēsego kokkulepe ühēseks tegevuseks peamiselt hispaanlastest piraatide vastu.[1]

Euroopa poliitikas haarab pärjest enam ēnitsiatiivi enda kätte katolüklik koalitsioon ning läheb üle otsustavale pealetungile.

1617. a. saab pärast kompromissodele kalduva Ahlesli tagandamist keisririigo sosepa välispoliitika tegelikuks puhiks Steiermargo hertsog Ferdinand, kes asub otsustavate sammude rakendamisele protestantismi ahistamiseks Tšehhomaal, astudes pärpest tihedamasse kontakti Hispaaniaga. Hertsog Ferdinandi poolt astutud sammud, nüs tähendasid usuvahaduse printsüpide pämedat rikkumist, põhjustavad revolutsioonilise välpaastumise keiserlike võimude pa katoliku kiriku vastu, kuna võim läheb üle 30-liikmelise direktooriumi kätte, kelle esimeseks sammuks oli pesmütode pa tähtsamate katoliku vaimulikkude pagendamine pa maksude kogumine sõjavae organiseerimiseks, kes peago annab raskeid hoope neiserlikele vägedele.

1) Gardiner, vol. III, p. 144

Nähes avaliku sõjategevuse puhkemist läheb Hispaania üle kiiretele sõjalistele ettevalmistustele. Dunkerque'i pe Barcelonasse kogutakse laevastikku pa dessantüksusi.[1]

Hispaania saadik Sarmiento püüab ka neid samme kujutada fantastiliste Türgi vallutamisplaanide teostamisena, millest nõutah isegi inglise laevastiku osavõttu.

Haalias võetakse ette rida sõjalise iseloomuga samme Savoya vastu, kes vastavalt liidulepingule pöördub abipalvega Prantsusmaa poole, kes aga oma sisemiste raskuste pa sõjalise nõrkuse tõttu ei soanda otseselt Habsburgide pa katoliikliku liiga vastu valja astuda.

James I püüab kõik teha selleks, et saavutada rahu taastamist Tšehhimaal pa rahu säilitamist kogu Euroopas. Selline statusquo säilitamise poliitika leiab esialgu toetamist Prantsusmaa poolt, kuid põhjustab eemaldumise Madalmaadest, kuna ta pääb kurdiks Madalmaade taotlustele astuda ühiselt välja Hispaania vastu.

Hispaania diplomaatia ei piirdu ainuüksi Inglismaa eemaldamisega Madalmaadest pa kogu protestantlikust koalitsioo-

1) Gardiner, vol. III, p. 42

mist, vaid saavutab ēsego tuntud
meresõrtja Raleigh' areturimise pa hukka-
mise kuningavõimude poolt kuna viima-
ne oli rünnanud hispaanlasi Guayanas.
Kuna ühaegselt Raleigh' hukkamisega
vahastatakse vanglaist mitusada kato-
liiklikku tegelast pa preestrot ning Inglismaa
laiades hulkades saavad üha selgemaiks
Hispaania agressiivsed tavtlused, puhkevad
Londoni tänavail 1618. a. novembris laialda-
sed rahutused, millede käigus teostatakse
raevukaid hispaania- pa katolitsismivas-
taseid meleavalduso pa rüüstatakse Hispaa-
nia saatkonna hoone.[1]
Inglise laiade hulkade meelepaha süven-
davad vulgo pärgnevad sündmused.
28. aug. 1619. a. valitakse Steiermargo hert-
sog Saksa-Rooma keisriks, vaatamata
Pfalzo kuurvürsti Friedrichi energilisele
vastupanule, mis muudab olukorra nii
Saksamaal kui ka kogu Euroopas pär-
sult teravamaks, mis ei päta mõju
avaldamata ka Inglismaa rahvusvahelisele
positsioonile.
Vaatamata sellele et James I ama esün-
dapa Cottingtoni laudu Madrodis püüab
saavutada Hispaania valitsuse nõus-
olekut Saksamaa olukorra stabilisee-
rimiseks, teravneb olukord vulgo pä-

1) Кудрявцев, Кризис ..., стр. 224 jj.

rast tema väimehe Pfalzi kuurvürsti valimist Tšehhi kuningaks.

Friedrichi tähtsamad liitlased-protestantliku unioni vürstid ning James I kuldunad teda Tšehhi kuningana sõjaliselt toetamast. James I nimetab koguni Praha revolutsioonilise valitsuse kaitseabinõusid agressiooniks, kuid Friedrichi Pfalzi valduste kaitsmist peab siiski väpalikuks tuglise poliitikale, peamiselt küll mõlema maa valitsenate dünastiate abielusidemete tõttu. Oma kirjas Hispaania kuningal palub James I viimast olla vahendajaks laksamaal, kasutades oma mõju selleks, et ei rikutaks usuvabaduse printsiipe.[1]

Nägemata reaalset olukorda pääb James I kurdiks Madalmaade peamiselt kaubanduslike ringkondade nõudmistele alustada ühist sõjategevust Hispaania vastu, viidates viimaste küllalt voletsele olukorrale nurel.[2]

James I ei tu ka midagi selleks, et kasutada oma mõju protestantliku unioni vürstidele viimaste mõjutamiseks aktiivsele sõjategevusele hispaanlaste, katoliku liiga pa loodava keiserliku armee vastu.

~~piirdu~~ Protestantliliku unioni vürsto-

1) Gardiner, vol. III, p. 174
2) samas

de nõupodamisel otsustatakse takistada Tšehhode vastu võrtlevate vägede liikumisi läbi unioni maa-alade ning kulatakse seal palgasõdurite värbamine Hispaania pa keiserlikusse armeesse, kuid eitehta mõdagi otsustava lõõgo andmiseks pealetungole asunud katoliiklikule leerile.

Uue Tšehhi kuninga kaitseks astub välja ainnu esi Transilvaania valitseja Bethlen Gabor, kes püüab nii saavutada tema võimule hädaohtlike Habsburgode nõrgestamist.

Inglise mööduandvais kaubandusringkondades asutakse nõudma pärjest energolisemalt üha ülbemaks muutuva Hispaania agressioni vastu, kes organiseerib avalikult armud mis ühe tema andekama väejuhi Spinola puhtimisel pidi ~~valitsen~~ vallutama Pfalzo pa kelle esondajad podasod Frankfurdis nõu keiseri pa katoliiklike kuurvürstodega ühise sõjategevuse algamiseks Tšehhimaa pa Pfalzo vastu. Nii kuipunenud olluorras pääb kuningas Friedrich täiesti isoleeriteeks, kuna Bethlen Gabor ei saa temaga otsest kontakti luua.

Coty ringkondades nõutakse kuningalt otsustavat välpaastumist pesmütode pa paatsote vastu, kes on „kogu kristlicu maailma" vaenlased[1] ning kelle sohiks on

1) Cahuse, cop. 137

kuratlike tembutustega Englismaa mõrgestamine.

Vaatamata neile pärjest energolisemaks muutuvaile nõudmistele tan pakkab James[1] läbi rääkimisi Hispaaniaga ning tub isego takistusi loty kaupmeste poolt võrdlemisi suurte rahasummade kogumiseks pa saatmiseks Friedrichole palgasõdurote palkamiseks.[1]

Kuid vaatamata neile poolikuile abinõudele kannatab Friedrich vägago tõsiste finantsraskuste all, mis tub võimatuks suuremate sõjapõudude loomise.

Samal apal kui käivad võrblused Tšehhomaal tungivad läbi katolükliku liiga valduste Spinola sõdurid Pfalzo suunas. Kuningas Friedrichi põud osutuvad killustatuks, mis omab otsustavat mõju sõjategevuse edasisele arengule, mille käigus tšehhid saavad novembris 1620.a. Valgemäe lahingus purustavalt lüüa, mis muudab otsustavalt kogu rahvusvahelise olukorra Habsburgode pa katolükliku liiga kasuks.

Protestantismi pa tšehho aadli jõud murtakse lõplikult pa pärast verist terrorit osutub Böömimaa lõplikult alostatuks Habsburgode poolt.

1) Gardiner, vol. III, p. 176.

Selajal kui Säksä katoliiklik kuurivõim võiendab veriselt arveod Tšehhodega, vallutavad hispaanlased Pfalzi kuurvürstkonna ja loovad sellega uue platsdarmi võitluseks oma peavaenlase Madalmaade vastu, kes omakorda teenad energolisi põuponguturo protestantlike riikode tohedamaks lütmiks. 1621. a. algul toimub nõupodamine Madalmaade, Taani, Friedrich V jt. protestantlike vürstide esondajate vahel

Nõupodamisest osavõtjad nõuavad keisrolt vahepeal okupeerotud Pfalzi pätmist Friedrichi valduseks, kuna vastasel korral oleks tulnud luua palgasõdurotest armee võitluseks hispaanlaste ja katoliku liiga vägede vastu.

Nõupodamise otsustes oli aga klausel, nüs muudab teatud määral olukorra. Nimelt nägo viimane ette laialdasele sõjategevusele suunduvate abonõude rakendamise aimuüksi sel juhul, kui Inglismaa protestantlike riikode sõjalisest liidust osa võtab.[1]

Tegelikust samast taotlusest kõnelebka Madalmaade generaalstaatode taotlus sõlmida kahepoolne kaitseleping Inglismaaga.[2] Madalmaad olid valmis tegema tundu vaod jäel-

1) Platzhoff, S. 183
2) samas

andmisi inglastele, kuna nende olukord oli tunduvalt kurustunud pärast Hispaania valitsuse ultimatiivset nõudmist lõpetada igasuguste takistuste tegemine Hispaania kaubandusele Schelde suudme kaudu (Schelde suudme blokurimine oli Madalmaade kaubandusele äärmiselt tähtis, kuna ta võimaldas otsustavalt takistada Amsterdami jt. tähtsama rivaali Antverpeni kaubandust).

James I pätkab oma kahepaikset pa sisuloselt mõttetut poliitikat, mille whiksou status quo säilitamine Euroopas. Tema esindapad Nünis läbirääkimistel kiisrega nõustuvad viimase nõudmisega Friedrich V Böömi troonist loobumise suhtes, kuid taotlevad tema õiguste säilitamist Pfalzis, kuna Hispaania taotleb viimase pätmist Friedrichi alaealisele pofale, keda varem pidi katoliiklikult kasvatatama.

Viimased Hispaania pärelandmised on seletatavad nii püüdlustega ära kasutada võimalikult kõiki oma vägesid võitluseks Madalmaade vastu kui ka taotlustest hoita endaga James I, kuid viimane oli otseselt huvitatud oma vaimehe edaspidisest saatusest.

Suurelt osalt tänu viimasele manöövrole önnestub Hispaania saadikul Sarmientol (pärastine kraho Gondomar) saavutada eiha suuremat mõju Inglise kuningale. Sarmiento tub energoliso põrpõngutuso tugeva katoliikliku põranda-aluse organiseerimiseks, peamiselt kasutades selleks ära äsja vanglast vabastatud katoliiklasi. Sarmiento kaugemalemineraks sohiks ongi katolidsismi pärk-pärguline taastamine, millise tulesande erreaalsust ta ei näe, mõistmata Inglismaal tugevasti puurdunud protestantismi sotsiaalseid puuri, seletades ~~proles~~ viimase olemasolu eiinult seniste valotsipate poolt rakendatud terroriga katoliiklaste suhtes[1]. Hispaania doplomaatia kavalad manöövrid viivad James I isegosel määral realotudotunde kaotusele, et arutab Sarmientoga Madalmaade pagamise plaane.[2]

Oma Inglismaa riiklikele huvodele vaenuliku, tööstus- ning kaubanduskapitalile äärmiselt kahjuliku valospolitilise suuna ellurakendamisel, mis pealego oli äärmiselt ebapopulaarne protestantismist haaratud inglise tootavates kohtodes, tukk James I pärpest enam

1) Davies, p. 56.
2) Gardiner, vol. III, p. 177

kokku pörgata – 99 färjest ägedamaks muutuva opositsiooniga, mis avaldub kujukalt 1621. a. parlamendisstung-färjul esitatud nõudlustes, millede ces-märgeks on senini teostatud välispoliitilise suuna kardinaalne muutmine.

Parlamendikõnelejad nõuavad energoliselt sõjalist väljaastumist Hispaania vastu („...on vaja kindlalt haarata mõõk ja minna Hispaania vastu".[1]) Inglismaa kodanluse esindajad, kes esinesid pretensioonikalt kogu inglise rahva nimel, väitsid, et inglastel pole kalju oma varandusest ega elust, selleks et karistada valitsejat, kes on süüdi kuningas Friedrichi kaotuses. Üks parlamentliku opositsiooni tähtsamaid liidreid Phelips nõuab võitluse algamist Hispaaniaga, keda ta võrdleb suure rattaga", mis paneb käima kõik väikesed (s. o. saksa katoliiklikud vürstid).[2] Phelips nõuab samuti suurte subsiidiumite andmist saksa protestantidele.

Parlamendiliikmete poolt rõhutatakse samuti küsimuse teist külge: sõjategevuse algamine koos protestantlike riikidega Hispaania vastu võimaldaks otsustavalt maha suruda vahepeal elavnenud katoliiklaste rugovastast

1) Савин, cop. 137
2) Кудрявцев, Кризис..., cop. 246

tegevust Inglismaal.[100] Parlamendiliikmete poolt võetakse suure aplausiga vastu nõue, mille kohaselt Walesprints Charles peaks abielluma protestantlannaga, kuna abieluga kinnitatud liit ~~viiks~~ Hispaaniaga viiks olukorrani, kus Inglismaa oleks täielikult allutatud Hispaania absolutismile, kus katolotsism hakkaks nõudma oma „... domineerimist, dominerimise pärel" aga kõige teiste uskude hävitamist."[1]

Parlamendi poolt vastuvõetud resolutsioon nõuab kategooriliselt sõja alustamist Hispaaniaga pa tema võimsuse purustamist merel.

Nähes tõsist hädaohtu oma taotlustele haarab jälle polütolise onotsiatiivienda kätte Sarmiento, kelle nõuandel kuningas asub repressioonide teele parlamendi pa tema opositsiooniliste lüdrite suhtes. 19. dets. 1621. a. saadetakse parlament laiali, olles vahetult enne seda vastu võtnud protesti, kus ta rõhutab oma õigust otsustada ja arutada kõiki kuningriigi välispoliitika pa kaitsega seotud küsimusi.[1]

Oma kirjas speakirele ähvardab kuningas, et ta on „täiesto võimeline

1) J. Tanner, p. 274–289

karistama ēgaūhē vāāsrtegu mūhāsti parlamendi īstungite āpal kuika hiljem."[1]

Sarmiento vaatleb oma ettekandes kuningale James I otsust parlamentlikku opositsiooni põnga maha suruda kui hispaania poliitika suurimat triumfi:

"See on parim kõigist mis on toimunud hispaania pa katoliku usu huvides sellest apast, kui Luther hakkas putlus tama oma ketserlust 100 aastat tagasi."[2]

Sarmiento avaldusesperituska omafagu tott, kuna kuninga sellone poliitika kondlustas Inglismaa eemalejäämise sõjast protestantlikul poolel mitmeks pärgmiseks aastaks, kuna vastasel korral oleksid vägago kūsotavaēks muutunud hispaania lootused võidelda edukalt protestantodega Saksamaal pa eroto Madalmaadel. Juhul kui katoliikliku koalitsiooni vastu oleks seosnud saksa protestantlikke vūrste kõigo vahendotega toetav Inglismaa-Madalmaade liisrinne, oleks 30-aastase sõja lõpptule esimese faasi lõpptulemus olnud kaunīs tublisti erinev kujunenust.[3]

Inglise kuninga otsus kindlasti teostada oma taotlused läialdaseks koostööks hispaaniaga leiab Inglismaal ūha teravamat vastupanu.

1) J. Tanner, p. 289
2) Gardiner, vol. IV, p. 184
3) Gardiner vol. III p. 331 ord. 11 Falstaff, S. 17

Inglismaal levotatakse laialdaselt pamflette, kus nõutakse välpaastumist Hispaania vastu merel pa süüdistatakse kuningat riigi pa „õige usu" otseses rutmises. Lines laialt levinud pamfletis („Tom tell-truth") süüdistatakse James'o paavstluse kaitsmises, kuna inglise kirik magavat.[1] James I olevat Sarmientole roetnud kõik riiklikud saladused, päädes passüvselt pealt vaatama olukorra kujunemist, kus Hispaania on saanud vaieldamatuks peremeheks Lääne- pa Ida-Indias (vohje Hispaanlaste aktiivsuse tõusule Jaaval pa Sumatral), kuna protestandid Saksamaal on päänud täiesti kaitspata.[2] Paavstlased võimutsevad kogu Euroopas, kuna inglise valitsus on päänud sündmuste passüvseiks pealtvaatajaiks vähe sellest, on muutunud tegelikult Inglismaa enda huvide vastu suunatud agressiooni kaaseaitajaks.

Kuningavalitsuse välispoliitika kritisurijate hulka astuvad isegi Oxfordi ülikooli õppejõud, kes senini olid valpa paistnud äärmise lojaalsuse poolest.

---

1) Савин, стр. 138
2) Кудрявцев, Кризис..., стр. 227

City kaupmaeste poolt esotatud petotsioonis väidetakse, et on viimane aeg katkestada volgatud läbirääkimised Hispaaniaga pa tõsta mõõga, sest rahulik arengutee ei vii millelegi, ning kõik inglased on nõus toetama kuningat võitluses õige aspa eest.[1]

Oposotsioonia valdusi püüab James I repressioonidega maha suruda pa eestub rea diplomaatilisi samme selleks et teostada Charlesi pa infanta Maria abielu.

Läbirääkimiste edukaks lõpetamiseks sõidavad Charles pa hertsog Buckingham ersiklikult Madridi, kusnad annavad Olivarezole nõusoleku katoliiklaste vastu rakendatavate kriminaalseaduste kaotamiseks ning Charlesi pa infanta laste katoliiklikuks kasvatamiseks.

Vaatamata neile kullaltki suurtele pärelandmistele ei tule läbirääkimistel Hispaaniat esindav minister Olivarez millegagi vastu Inglismaa taõblustele anda Friedrich V tagasi tema Pfalzi valdused, milledest juba suurem osa oli haaratud katoliikliku liiga tegeloku puhi Baieri

1) Кудрявцев, Кризис ..., стр. 227

hertsog Maximiliani 10 pöölt, kes oli Friedrich V. lähedalt sugulane, ning oli ṗuba ammu pretendeerinud Pfalzo troonile. Osa Pfalzo alasid kannatas aga edasi Hispaania rööveliku okupatsioonirežiimi.

Olivarez vaidleb vastu ka Charlesi ja Buckinghami ettepanekutele olla vahendaṗac Madalmaade ṗa Hispaania vahel, kuna Madridis oli ammu otsustatud leida ka sellele küsimusele radikaalne lahendus, mida võis saavutada ainuüksi relvade põuga.

Hispaania pärelandmatust põhjustab momendil väga soodsaks kujunenud välispoliitoline olukord, kuna protestantide poolt sõdinud kraho Mansfeld ṗa Baadeni markkraho Georg Friedrich olid saanud otsustavalt lüüa katoliiklike vägede poolt ning kogu Reini ala oli 1623. aastal viimaste poolt okupeerutud.

Olivarezi poolt tehakse ettepanek Englastele ettepanek osavõtuks sõjalisest liidust Hispaania peavaenlase Madalmaade vastu, mis oli aga vastuvõetamatu isegi hertsog Buckinghamile, tõsi küll, peamiselt hirmust kodanlaku opositsiooni ṗa rahvahulkade vaha aest.

Saavutamata üüniis Hispaania valotsuselt ühtegi pärelandmist saabuvad Charles pa Buckingham tagasi Londonisse, kus nad suurte rahvahulkade puubelduste saatel vastu võetakse, kuna kavatsetava abielu nurjumine saab kõigile selgeks.

Charles pa Buckingham loodavad purustada Hispaania kaubanduse nii tema meretaguste valdustega kui ka Flandriaga, valdutada rida Amurikast tule saadetud kulla pa hõbedaga laaditud laevu üüng peamiselt uute liitlaste abiga võita tagasi Pfalzi kuurvürstkond tema sensele valotsejale.

Nende plaanide elluviimiseks saadab Buckingham oma saadikud puunikuus 1624.a. Haagi ühise tegevuse kooskõlastamiseks Hispaaniavastu. Tänu peamiselt Madalmaade diplomaatide osavusele õnnestub saavutada kokkulepe Mansfeldi veel säilinud alatoitluse all kannatanud pa halvasti relvastatud üksuste varustamiseks inglise subsiidiumite arvele.

1625.a. suvel juba uue kuninga Charles I ajal, 'sõlmitakse liitka Taaniga!

Taani kuningas taotlet Bremeni, Osnabrücki jt. Põhja-Saksa rannikualade vallutamist ning olles eriti häiritud oma vana rivaali Rootsi esilekerkimisest taotlusega saada Inglismaalt 5000-mehelose väe ülalpidamiseks, mille eest ta kohustas asuma võitlusse Saksamaal, katolükliku liiga ja Habsburgide vastu.

Charles I ja Buckinghamil on elulosi raskusi finantskusimustes, sest 1624.a. parlamendi istungjärk, kes võtlis küll suure vaimustusega vastu teate sõjategevuse algamist kohta, kuid olles häiritud kuninga ja Buckinghami taotlustest pidada pikaajalist ja kulukat sõda mandril selleasemel, et alustada laialdast meresõda Hispaania meretaguse kaubanduse paralüsuerimiseks, millest inglise kodanlus oli kõigepealt huvitatud, keeldus valitsuse poolt nõutavate subsüdiumite kinnitamisest.

Lähtudes kujunenud raskustest loobuvad Charles I ja hertsog Buckingham liidust Rootsi kuninga Gustav Adolfiga, kes pätkab võitlust Poolas, kuna Taani saadab oma väed

Saksamaale.

Taani-Madalmaade-Inglismaa läbirääkimistel otsustatakse toetada Friedrich V taotlust oma õiguste taastamiseks Pfalzi kuurvürstiriigis.[1]

Buckinghami plaanid näevad pealeselle ette laialdast laevastikuoperatsioone koostöös madalmaalastega mis peavad paralüseerima Hispaania laialdase merekaubanduse. Nimetatud eesmärkide praktiliseks teostamiseks sõlmotakse Buckinghami poolt Haagis uus leping

Huna uuskuningas mingol määral ei suuda organiseerida riigiresursse sõjaliste operatsioonide läbivümosel pärkub ta tohutu suurtele fonantsraskustele oma püüdlustes organiseerida laevastikuoperatsioonide ettevalmistamist.

Plymouthi asutakse koondama inglise sõja- ja kaubalaevu millede mehitamiseks ja elessantüksuste moodustamiseks värvatakse vagivaldselt tuhandeid talupoego ja tööliri, kelledele aga riigikassa ülivoletsa olukorra tõttu ei suudeta kondlustada isegi hädavajalik toitlustamine.

1) Platzhoff, S. 163

Vägagi suurtele raskustele põrkub Buckingham pvolt juhitav operatsiooni juhtkond distsipliini kindlustamisel noorsõdurite hulgas.

Vaatamata kõigile sellistele raskustele lahkub 8. okt. 1625. a. Inglise-Madalmaade ühine laevastik, millele antud instruktsioonides nähakse ette lehhikost hiljuti tuele asunud aaretelaevastiku vallutamine pa üldse hispaania kaubanduse parahiseerimine,[1] kuna madalmaalaste ülesandeks pääb peamiselt Flandria rannikku blokeerimine.

Kuna laevad olid senini enamikus olnud kaubalaevastiku tremistuses ning madrustel puudus peaaegu igasugune sõjaline ettevalmistus, mille andmine oli raskendatud ka Plymouthis, kuna puudus oli eeralgu relvadest.[2]

Kuna oletati aaretelaevade saabumist Cadizi, saabub oktoobri viimastel päevadel sinna ingliise laevastik, mille juht Buckingham oma suure ettevaatamatusega laseb mööda võimaluse vallutada kondlus, kui ceal vrobib dessandi maalesaatmise momendol ainuüksi 300 mehelone garnison, kelledele aga hispaania kohalikel võimu-

1) Gardiner, vol. VI, p. 20
2) Davies, p. 89

del önnestub täiendüseks küresti kohale saata uusi üksusi pa varustada kindlus küllaldase proviandiga.

Distsiplüni puudumine laevastikus madruste nõrk sõjaline ettevalmistus pa eriti kaubalaevastiku kaptenite täielik nõhiklikkus sõjaaspanduses kutsusid esile inglaste täieliku fiasko kuna Cadizi fortide pommitamine lõpeb igasuguse edutu ning mitu inglise laeva saavad vigastusi, alles sattunud oma meeste tule alla.

Kuna esialgsed operatsioonid, mille de eesmärgoks oli Cadizi vallutamine küre löögiga, ebaönnestuvad, lahkub inglise laevastik avamerele lootusega tabada aaretelaevu, kelledel aga önnestub 16. nov. 1625. a. märkamatult Cadizi sadamasse lipsata.[1]

Atlandi ookeanil rostleval inglise laevastikus olmnevad aga ühaterevamalt proviandipuudusse hukatuslikud tagajärjed, suremus laevastikus on väga suur, vägago paljud madrused, sõdurid pa ohvitserid nannatavad skorbundi pa muude haiguste all ning laevastik on sunnitud Plymouthi tagasi pöördume suutmata

1) Gardiner, vol. VI, p. 26

midagi korda säätä.

Samal ajal kui Inglismaa püüab tagapärjetult võidelda Hispaania vastu, sekkub üha aktiivsemalt rahvusvahelisse ellu Prantsusmaa, kes tugevnenuna Richelieu' juhtimisel sisemiselt astub rea samme enda sõdumiseks protestantlike riikidega olles häiritud Habsburgide annektsionistlikest plaanidest, nüüd olid juba algusest peale suunatud ka Prantsusmaa vastu.

1625.a. oli Richelieu sõlminud lepingu Madalmaadega millele järgnes leping Taanigga. Suuri pingutusi tuub Richelieu ka Baieri hertsog Maximiliani suuletamiseks Prantsusmaa sõdumiseks, kuna ta oli otseselt häiritud Habsburgide taotlustest luua Saksamaal tugev keisriväim.

Järjest enam hakkab Richelieu lähenema Inglismaale pärast Hispaania abielu nurjumist, nüüd viib kuningas Charles abiellumiseni Louis XIII õe Henrietta Mariega, millega endästmõistetavalt käib kaasa mõlema riigi diplomaatiline lähenemine.

Soovides kindlustada lahtu Inglismaaga Prantsusmaaga, tuub Charles I ka rea pärelandmisi, suurelt osalt analoogilisi

nendega, mida teged James I pa Buckingham hispaanlastele, nimelt lubatakse uuel kuningannal moodustada katoliiklastest õukond, ning lubatakse kergenduw inglise katoliiklastele, mis aga paratamatult kutsus esile laialdase meelepaha inglose avalikkuses.

Kuna aga Prantsusmaa kuldub otsustavalt Friedrich V restaureerimistadlaste toetamisest, kuna ta ise on huvitatud peale Elsassi ka teoste Reini-äärsete alade vallutamisest ning püüab pealeselle enda sõiduvetle mutida suurema osa Pfalzi praegust valitsejat Maximilian Wittelbachi.

1625.a. suvel sõlmitud Inglismaa-Taani-Madalmaade lepong kutsub samuti Prantsuse valitsevats ringkondades esile kartuw kuna nad kardavad nimetatud grupeeringust potentsiaalse ohu tekkimist Prantsusmaale.

Tõsiseid hõõrdumisi tekib ka kaubanduslik konkurents mõlema maa vahel, millega on osalt seletatav ka prantsuse laevade sagedased kaaperdamised, ucollede lähemans põhjuseks olid hiski inglaste pun-

ded lõpetada ägäsugune kauban-
dus Hispaania pa teme mereta-
guste valduste vahel, mille paralüse-
rimiseks tegutsesid inglise eskaad-
rid Atlandil pa Vahemeres.

Vastuahnõuna pandi prantsuse või-
mude poolt aresti alla Bordeaux's
asuvad laevad, mis kutsus pällegi eri-
le pärpekordse suhete halvenemise
mõlema maa vahel.[1]

Vahepeal oli kuninga poolt juba
välja saadetud prantslastest õu-
kondlased, mis tuh sõjapuhkemise
mõõdapääsematuks.

Sõjategevuse algamine Prantsusmaa-
ga oli kindlaks tõendiks kogu seni-
se välispoliitika katastrofilisest
nurjumisest, kuna viimase üheks
peaswhiks olid mapanduslikust aren-
gust paratamatult tulenevate vastu-
olude kinnimätsimine pa liidu Fact-
lused Hispaania pa Prantsusmaaga,
mille asemel Charles I leodis enda
olevat nü ühe kui teosega sõjaseisu-
korras.

Sõjategevuse algamine Prantsusmaa-
ga oli tegelikult eroti rängaks
väärsammuks, kuna 1626. a. olid
protestantlikud väed Saksamaal saa-

nud rea ränku tuope, vaatamata sellele, et need senini olid subsidierinud nii Inglis- kui ka Prantsusmaa. Inglismaa huvid merel sattusid eriti tõsisse ohtu seoses keiserliku armee ülemjuhataja Wallensteini plaanidega luua suurejooneline laevastik, millede teostamine olekstähendanud Hispaania juba kõikuma löönud merevõimu tunduvat tugevnemist.

Nii oli 1626.a. kujunenud välja olukord, mis oli äärmiselt kasulik Hispaaniale ja Habsburgidele, kuna protestantlik koalitsioon oli lagunenud peamiselt Inglismaa poliitilise nõrkuse ja kahepaiksuse tulemusena.[1]

Oma poliitikas lootis igasuguse realitudituude kaotanud Buckingham kõigile vaatamata saavutada edu võitluses Hispaania ja Prantsusmaa vastu, toetudes inglise laevastiku võimsusele. Oma taotlustes organiseerida riigi resursse võitluseks põrkusid Charles I ja Buckingham kodanlusus tunud ülesaadli ja kodanluse bloki otsustavale vastupanule, keson mine-

1) Platzhoff, S. 173

tanud igasuguse ürälduse avantürist Buckinghami poolt aetava välispoliitika ja tema oskamatu väejuhatusse, nüs ilmnes eritikujukalt seoses Cadizi operatsiooniga. 1626. a. 10. nebruaril alanud parlamendi istungol nõuab parlamentliku opositsiooni liidriks tõusnud Eliot Buckinghami kogu tegevuse uurimist. Eliot lähib vuelgi kaugemale nõudes 2 erilise parlamendikomisponi loomist kogu sõja - ja mereasjanduse uurimiseks ning alles pärast viimaste poolt esitatud aruannet võiks anuda subsiidiumite hääletamisele.[1] Eliot ründab teravalt Buckinghami süüdistades viimast isegoriigoretmises ning riigo kaotse võime kuritegelikus laostamises: „Meie armee on kadunud, meie laevad upuvad, meie meled on häavitatud! Mitte mööga, mitte vaenlase ... vaid nende poolt, keda me usaldasime."[2]

Kuna parlament kuldub kategoorilisel igasuguste subsiidiumite hääletamisest niikauakui Buckingham asub valotsuse esotsas, saadab kuningas parlamendi laiali, laseb Elioli jt. paigutada Towerisse,

1) Gardiner, vol. VI, p. 58 2) samas, p. 62

asudes laialdaste sündlaenude vägovaldse sossenõudmise tule (1626-27. a. nõutakse sosse ca 240000 naelsterlingot)[1], mollised abinõud põrkuvad aga nii väga paljude aadlike, kaupmeeste kui ka töötavate kohtide otsustavale vastupanule, mille kandpate suhtes valitsus rakendab rida sundabinõusid: vangostatakse rida laenude tasumisest kuldunud aadlikke, hulk talupoegi pa käsotõõlisi värvatakse vagivaldselt sõjalaevastiku madruseiks[2].

Maikuus 1626. a. asub inglise valitsus suurte mereoperatsioonide organisuerimisele Prantsusmaa pa Hispaania vastu. Laevastiku varustamisel pa mehitamisel põrkub inglise absolutism ama vanadele raskustele, kuna kuninglike finantside olukord poderalt halvenes. Nahetult enne laevastiku tulesaatmist tub Richelieu mimase katse lahendada konflikt rahulikul tul, lubades koos Inglismaaga subsidiseida Taani ja Saksa protestantide vägesid.

Charles I jätab jällegi kasutamata temale avaneva soodsa võimaluse tehes rida uusi ränku doploma atolisi

~~vigu~~

1) Савин, op. 142
2) samas

vigu. Samal ajal kui Richelieu tueb Ettepaneku läbirääkimiste algamiseks saadab Charles I oma esindajad Haago Lüdu süvendamiseks Madalmaadega, kuigo Suglise-Madalmaade lüt sellosel kujul pole Prantsusmaale vastuvõetav.[1]

Charles I ja Buckingham nõuavad peale selle Prantsusmaalt inglise katoliiklaste olukorra pehmendamise kohta käiva seaduse anulleerimist esitades Richelieule eriti vastuvõtmatu nõude - säilõtada täielikult hugenottidele antud privileegid (peamiselt hugenottide poliitoline autonoomia La Rochelle'i ümbruses) ning Ianda inglastele õigus vahendada viimaste ja Prantsusmaa kuninga vahel, mis tegelikult oleks tähendanud vahelsegamist Prantsusmaa soseasjadesse.[2]

Kuna polnud mingosugust lõõtust nende nõudmiste vastuvõtmisele katkevad diplomaatilised läbirääkimised varsti ning Buckingham amb rõjaliste operatsioonide intensiivistamisele. Vahepeal merele tainud dessantüksustega mehitatud laevastikule tehto ülesandeks vabastada Bordeaux's jt.

1) Gardiner, vol. VI, p. 72
2) Platzhoff, S. 182

prantsuse sadamates kinni putud prantsuse inglise laevad, anda nuso lööke tlis-paania meretagusele kaubandusele, kuna ekspeditsiooni peasihiks oli hugenotlide kondluse La Rochelle'i toetamine, mis Buckinghami arvestuste kohaselt pidi saama alatiseks Inglismaa eelpostiks Prantsusmaa tagalas.[1] Nende plaanide teostamine oleks olnud äärmiselt kahjulik Richelieu' valitsusele, kes taotles just igasuguse separatismi ja opositsiooni karmi mahasurumist.

Inglise valitsuse all olev hugenotlik La Rochelle oleks olnud alatiseks konspiratiivtegevuse ja separatismile suunduva aktiivsuse koldeks Lõuna-Prantsusmaal, kus kohalike feodaalide hulgas oli nul küllaltki tugevad tsentrismile ja absolutismile vaenulikud põud.

Pealeselle oleks La Rochelle'i kondluse kasutamine inglise sõjalaevastiku poolt ohustamud tõsiselt Prantsuse arenevat merekaubandust Bordeaux'jt. rannikulinnade kaudu.

20. juunil 1627. a. lahkub laevastik Plymouthist, vaatamata sellele, et laevastiku varustamine toidnainetega polnud lõppenud ning isiklikul koosseisul puudub

1) Gardiner, vol. VI, p. 186. / igasuguse valjaöpe.

10. juulil 1627.a. maabub Buckinghami puhatusel olev dessantkorpus La Rochelle'i vahetus läheduses oleval Ré saarel, kus asutakse püramma prantsuse kuningavägede poolt kaistavaid forte.

Inglise vägesid juhataval Buckinghamil ei õnnestu kindla koostöö organiseerimine rošellastega, millele oluloselt caasa aitab inglase laevade holjutine osavõtt hugenottide vastasest võitlusest kuninga poolel.

Inglise vägedes ilmneb pällegi distsiplüminõrkus ja puhtkonna aspatundmatus, mille tõttu prantslastel õnnestub ehitada sold Ré ja Loix' saare vahele ja pärast seda inglastele, kes vahepeal üha enam kannatavad alatoitluse ja haiguste all, raskeid kaotusi tekitada.[1]

1628. a. on operatsioon lõplikult nurjunud. Inglise ellupäänud sõdurid tuuakse Ré saarelt ära, kuna 28. okt. 1628.a. vallutatakse Richelieu' vägede poolt La Rochelle.

La Rochelle'i langemine oli uueks tugevaks löögiks absolutistliku kuningavõimu juba ammu kõikuma löönud prestiižile. Saatuslikuks saab

1) Gardiner, vol. VI, p. 192

Ré saare operatsiooni katastroofoline nurjumine hertsog Buckinghamile, kellele tuli lõpu atentaat varsti pärast Inglismaale tagasipöördumist.

Otsekohe alanud rahulähiräägimistel õnnestub sõlmida kokkulepe protestantide rahaliseks toetamiseks, millest on Prantsusmaa senisest tunduvalt enam huvitatud, kuna ta pärjest energilisemalt sekkub võitlusse Saksamaal, taotledes tugeva platsdarmi loomist Reinivasakul kaldal. Senisest tunduvalt enam sekkub Prantsusmaa ka võitlusse Itaalias, mis tuli vulgo vapalikumaks suhete reguleerimise Inglismaaga.

Otsustavaks lõigiks Charles I välispoliitikale oli rahulepingus tehtud mööndus loobumisest sidemeist hugenottidega pa taotlustest olla vahendajaks viimaste pa Prantsuse valitsuse vahel.[1]

1629. a. rahuleping tähendab tegelikult Stuartite aktiivse välispoliitika lõppu täieliku fiaskoga, kuna viimane ei suutnud kindustada ühegi endale püstitatud eesmärgo teostamise, vaid oli vägago tunduvalt kaasa aidanud sosemiste vastuolu-

1) Platzhoff, S. 183

de sünendamisele, muutmud Stuartote absolutismi vulgo ebapopulaarsemaks ja paljastamud kogu Euroopa ees inglise feodaalabsolutistliku riigcapa-raadi täieliku võimetuse maa resurssi-de organiseerimiseks riigo kaotsevõimue tugevdamiseks.

Järgnevatel aastatel hoidub Charles I igasugustest otsustavatest välispoliitilistest ~~otsusta~~ sammudest, kuna viimaste teostamiseks puudusid valitsusel igasugused resursid, sest a. 1629 oli parlament kuldunud igasuguste maksude kinnitamisest kutsudes elanikkonda üles boikoteerima kuninga korraldusi.[1]

Kuna Prantsusmaa välispoliitika muutub üha aktiivsemaks, leides uue liitlase Rootsi kuningas Gustav Adolfis, kes toetatuna Richelieu poolt antud subsiidiumitega annab rea purustavaid lööke katoliiklikele vägedele Saksamaal, mis muudab kardinaalselt kogu rahvusvahelise olukorra. Hispaanlastele annavad rea lööke ka Madalmaad nii maal kui merel, kuna Hispaanias ilmnevad üha teravamalt majandusliku ja poliitilise nõrgenemise

1) Cabusi, cop. 143

tendentsid

Häirituna Richelieu suurest diplomaatilisest aktiivsusest kuldub Charles I otsustavalt Inglismaa-Prantsusmaa-Madalmaade lepingu sõlmimisest ja lähemb uuesti Hispaaniale, millist tendentsi eriti esindab uus riigisekretär Windebank. Niimane tendents saab eriti tugevaks pärast katoliikliku leeri aputist tugevnemist 1635-36. a. pärast rootslaste purustamist katoliiklaste poolt Nördlingeni lahingus, mille järel Richelieu teeb veelkordse katse liita Inglismaa Madalmaade-Prantsusmaa-Rootsi koalitsiooniga, missugusele ettepanekule Charles I vastab kategoorilise kuldumisega pa algab läbirääkimisi vahepeal ka Staalias edu saavutanud Hispaania valitsusega.[1]

Salajastel läbirääkimistel Hispaaniaga püüab Charles veelkordselt sekkuda suurde poliitikasse, näidates veelkord üles realitiiditunde täielikku puudumist, kuna ta 1636. a. sõlmib Hispaaniaga salalepingu Madalmaade pagamise kohta / mida Hispaania valitsus - vastavalt tema pa ka teiste feodaalabsolutistlike valitsuste praktikale - ei mõelnudki läita, vaid

1) Platzhoff, S. 196

sõlmis aimuiksi selleks, et saavutada temale sobiva rahvusvahelisse konjunktuuri loomine).

Madalmaade admirali Trompi poolt antakse purustavaid lööke Hispaania laevastikule, mis näitab kujukalt selle fantastilise plaani teostamislootuste täielikku irreaalsust.

XVII saj. 30-aastate lõpul näitab riigofinäutsi-de olukorra katastroofiline halvenemine ja rahulolematuse üliseur kasv uusaadli, kodanluse ja töötavate kihtide hulgas revolutsioonilise kriisi saabumist, mis pidi paratamatult lõpu tegema seriisele avantüristlikele, riigo tegelikele huvidele vaenuliku ja äärmiselt saamatult teostatud välispoliitikale ning andma Inglismaale kui tööstuslikult - kaubanduslikult arenenud meresuurvõimule väärika koha rahvusvahelises elus.

Revolutsioonilise situatsiooni kujunemine pa revolutsiooni puhkemine.

Parlamendita valotsemise apal kindlustab ning laiendab Charles I valotsus bürokraatlikku riigõaparaati, mis on absolutistliku monarhia peamiseks relvaks. Järjest suureva tähtsuse omandavad Kuninga Salanõukogu, Tähekoda, Kõrge Komispõn jne. Saatnud laiali paolamendi, kes oliot avalikult kutsunud üles kuningavõimu korralduste sahoturimisele, amb Charles I valotsus oma pärpekindlalt absolutismi põhimõtleid välpendava polütika pärpekindlale teostamisele. Inglise riigokassa üha halvenev olukord ning pidevalt kasvavad välpaminekud (mis 1630. a. ulatuvad 1 000 000 naelsterlingoni[1]) sunnivad valotsust üha enam tarvitusele võtma abinõusid täiesti ebaseaduslike maksude võtmõseks ningammu unarusse päänud feodaalsete õiguste taastamiseks.

Kuningavalotsuse oskamatus finantspolütike apamises pa bürokraatliku riigõaparaadi kohmakus pa seal lokkav altkäemaksude süstem tuvad võimatuks olukorra effektiivse parandamise.

1) Щеголев, стр. 311.

Rūgofinantsides valitsevast kaosest annavad tunnistust XVII saj. algal kūllaltki sagedased kroonuvaraste pā altkāemaksuvātpate kohtuprotsessod, kuspūures kaugeltki kōiki sellised aspū ei avastatud.

Nārtsks kōnelevad varakantsler lord Manchester pā diplomaat Digby (kes sōlmis kaubanduskokkuleppe Madalmaadega pā mängis otsustavat osa Charles I taotlustes sōlmida kokkulepe Hispaaniaga) - avalikult oma tohutuist sossetulekuist, mille aonsaiks tōelisēks allikaiks vōisid olla rūgikassa tūhjendamine pā altkāemaksud.

Huningas asub common law' põhjal tāiesti ebaseaduslike maksete sissenōudmisele, mille pūures pōrkuvātele raskustele vastatakse karmide repressīsonidega.

Veist saab tāhtsamaks nn. laevaraha (ship money)[1]. Alates XVI saj. nōuti sōja puhul rannikulinnādelt pā - krahokondadelt relvastatud pā mehitatud laevade vālpapanemist, millisest kohustusest vabanemise eest tuli riigikassasse tasuda valitsuse poolt kindlaks määratud summad. 1634.a. alates hakkab alatises rahanāljas olev valitsus

1) Matschek, S. 542-543

nõudma nimetatud summade tasumist kõigi linnade ja krahvkondade elanikelt ka rahuajal, millise maksu kogumine ei lähe kaugeltki lihedalt, kuigi tema mittetasumise pärast antakse talupoegi ja käsitööliso madrusteks sõjalaevastikku.

Laevaraha tõstatab uuesti teravalt kuningavõimu ja common law' vahekorra ning elustab puristide opositsiooni seda enam, et 1629.a. vastu võetud parlamendi resolutsioon oli kvalifitsurinud tavliste maksete tasumise ning kogumise riikliku kuriteona.

1634.a. annab aadlik Hampden, kes kategooriliselt oli keeldunud laevaraha tasumisest, aspa õuekohtusse, kes annab kuninga politikale vastava seletuse rõhutades, et kuningas on õigustatud maksustama kõiki oma alamaid vastavalt oma suvale, kuna „... rex on lex, ... tan on lex loquens, elav, kõnelev tegutsev seadus."[1]

Laevaraha kogumine põrkub ühe suurenevale vastupanule, kuna ilmneb ühe enam ta rahvavaenulik iseloom (suurmaapidajad maksavad suhteloselt vähem kui väikemaapidajad).

1) Davies, p. 83

Kuningas asub nüüd igivanade feodaalõiguste taastamisele et nii kaasa aidata igavesti tühja riigikassa täitmisele. Süüdistades paljusid maaomanikke kuninglike maade vägivaldses anastamises, kuigi viimased olid maid kasutanud mõnelgi juhul üle 100 aasta, nõutakse neilt Tähekoja otsustega rügikassa kasuks tõhutu suuri trahvenäit. krahv Salisburylt 20000 naelsterlingit[1] (kuigi tegelikult maksti tunduvalt vähem).

Tugevneb ka kaudne maksustamine trahvide sissenõudmise näol rüütlitiitli mitte välpa ostnud põnkailt maaomanikelt. Kuninga poolt müüakse mõrsnikele baroneti, krahvijt. tiitleid, tehes nende omandamise (igal juhul vägagi suurte summade eest) kohustuslikuks nii mõnelegi mõrsnikule. Nende sammude õnnestub kuningal muretseda süski teatavaid summasid - 1630-1631.a. moodustas nende kogusumma 115000 naelsterlingit[2] - kuigi enamikul juhtudel kõik need taotlused ei täitnud kaugeltki neile pandud lootusi.

Kuninga pa tema favoriitide poolt asutakse ka trahvide nõudmisele

1) Кудрявцев, Великая..., стр. 117
2) Савин, стр. 114

viimaseol aastakümneol tarastamisi teostanud mõisnikelt pa freeholdereolt, ~~kes~~ lähtudes viimaste puhul ainuükso fiskaalseist kaalutlustest.

Järgnevail aastal asub kuningavõim otseste mõtte mollegago põhjendatud konfiskeerimiste tule. Nii konfiskeeriti 1640. aastal 70000 naelsterlingo väärtuses Ida-India Kompaniile kuuluvaid kaupu ning Londoni kaupmeste poolt riigo rahapatla hoiule antud kuld.[1]

Järjest radikaalsemaid abinõusod võtlis kuningas tarvitusele ka järjest enam ~~tarvitusele~~ leviva purotanismi mahasurumisel ning valotseva kiriku olukorra kindlustamisel, mis järjest enam muutub riigo peamoseks tugosambaks.

Järjest enam levob purotanism, mis omandab eiha enam antofeodaalse ideoloogia sugemeid, leides võrdle nisi laialdase leviku inglise töötavate kohtide hulgas. XVII saj. a. 30. aastaol ilmneb juba puritaanlaste, kes energolisemalt hakkavad nõudma kiriku emaldumist feodaal-absolutostliku monarhia poolt teostatava poliitika teostamisest, igamguste katolotsitsismi meenutavate rotuaa-

1) Щеголев, стр. 306.

lide kaotamist ning igasuguste katolitsismile lähenevate ideoloogiliste suundade pälitamist, pagunemine suur-ning keskkodanluse huvisid väljendavaks presbüterluseks ning väikekodanluse, linna plebeiliste massode ja talupoegade hulgas pärjest rohkem kõlapinda leidvaks independentluseks.

Puritaanlaste rünnakud muutuvad üha teravamaks, olles suunatud pultunumaks mineva arminianismi vastu, nüs astub välja predestinatsiooniõpetuse vastu ja nõuab kiriku tihedat seost riigiga, ning rõhutab üldse kirikliku organisatsiooni suurt osa öndsaks saamisel", millest otsekohe päreldub katoliku kiriku tunnustamine vapo kristliku organisatsiooniina ja eemaldumine pärjekindlast protestantismist, kes vümases nägo „kuradiriigi" maapealset kehastust. Puritaanlaste üha suureneva aktiivsuse vastu võtab aga ka valitsusvõim tarvitusele otsustavaid abinõusid sest „... kus juba jumalik kuningriik on republikaniseeritud, kas võivad seal maapealsed kuningriigid pääda trumalamlõkeks kuningaile, püskoppidele ning feodaalidele-mõrsnikele?"[1]

1) Маркс и Энгельс, Сочинения т. XVI, ч. 2, стр. 297

Kuid puritanismi üheks peanõudeks ongo aristokraatliku kirikuorganisatsiooni lanemutamine pa laiema avalikkuse osavõtu nõudmine kirikuelu puhtomisel.

Tõsiseid takistusi tehakse protestantlikele putlustapaile, kulates neol kõnelda oma putlusis muust kui erimääruses tähendatud puhakirpakohtadest. Kõrgema Komisjoni kompetentsi antakse kõik kohtuaspad, mis kuidagi on seotud kuolemasolevale kirikusüsteemile vastutöötamisega. Kõige rangemalt nõutakse kõigilt kodanikelt regulaarset kirikuskäimist ning keelatakse 1637.a. määrusega igasuguste raamatute pa pamflettode avaldamine ilma kiriku volinike nõusolekuta, samuti keelustatakse igasugune raamatute sissevedu välismaalt.[1]

Kuigi nõrgal sotsiaalsel baasil seisev kuningavõim ei ole suuteline andma otsustavaid purustavaid lööke temale vaenulikule ideoloogiale, karistab ta pulmalt puritaanlikke pamfletiste Prynne'o, Bastwicki, Burtonit ning levellerote pärastist puhti Lolburne'o, mis aga seisendab vulgo kuningale vaenulike muleolude levimist.[1]

1) Davies, p. 73

Puritaanlike ēdude laialdasem levik kutsub esile pärjekindlalt revolutsioonilise mee lestatud kodanluse ning väikekodanluse pidevc tugevnemise.

Puritaanlased, kes saavad demokraatlike tendentside kandjaiks ka poliitilises elus, rändaval suurel arvul välja kolooniaisse.[1] XVII saj. algul loodud uued kolooniad Rhode Island, Massachussets jt. saavad demokraatliku kirikuorganisatsiooni pa antiabsolutistliku ideoloogia levinūsalaks, milline aspaolu avaldab tectud mōju ka inglise poliitilise elu arengule, eriti alates 1640. a., mil paljud varem emigreerunud puritaanid-demokraadid pöörduvad tagasi vahepeal revolutsiooniseerunud Inglismaale. Kriis kōigil elualadel viib otsese võitluse puhkemiseni Sotimaal, kus kogu riigile ēseloomulikud vastuolud olid mōnes suhtes (peamiselt religioossel alal) eriti teravad. Sotimaal oli reformatsioon teostunud teravas võitluses kuningavõimuga ning läbi viidud tugevasti radikaalsemalt kui Inglismaal. Sotimaal loodud kiriklik, organisatsioonis omas tunduvalt enam mōjuvõimu kodanlus (kaasa arvatud

1) Cabuse, cop. 79 jj.

tema kõrgem organ (General Assembly).
Soti kiriku organisatsioon pa ametlik ideoloogia oli pealeselle vägago lähedased kõige radikaalsemale protestantlikule suunale - kalvinismile, kes katolitsismi suhtes asus kõige leppimatul seisukohal.

1630. aastail muutub inglise kirikus toimunud, nu mõneski suhtes rekatolitseerimist meenutav, protsess intensüvsemaks. Peapiiskopp Laudi poolt viiakse läbi vaimulike riietuse lähendamine katolüklaste omale, sisuliselt taastatakse altar kirikus jne.

Juba Inglismaal teostatud uuenduse asub kuningavalitsus ellu viima ka Sotimaal selleks, et saavutada Soti kiriku päägotu alistamine absolutistlikule kuningavõimule, oli vajalik tema täielik purustamine nu organisatsioonilisel kui ka ideoloogiliselt[1].

Selloste abonõudena nähakse eble piiskoppide võimu tunduv suurendamine kiriklikus organisatsioonis (selleks allutatakse neole täielikult kõik vaimulikud) pa neole küllaltki suurte volituste andmine Sotimaa poliitilise elu suunamisel [otsustav hääleõigus artiklite lordidekomitees (Lords of the Articles) - nus oli võimu tegelikuks teostapaks Sotimaal].

1) [illegible]. Щегалев, стр. 314

Ideoloogilise võitluse lähtsamaks relvaks anglikaani kiriku puhtkonna käes saab 1637.a. avaldatud uus Palveraamat, mis oli küllaltki lähedane katoliiklikule, ning mille kasutamine tehti kohustuslikuks kõigile vaimulikele.

Kiriku rekatolitsurimispoliitika leidis vastupanu kõige laialdasemais rahvakihtides, kuna Charles I sammud reformatsiooni apal aadlike poolt haaratud maade osaliseks konfiskurimiseks aitavad tublisti kaasa kuninga ning aadli vahelise lõhe süvenemisele[1]. 1637.a. algasid Ivtimaal laialdased rahutused, ~~ra~~ arminianismi vastane propaganda omandab tohutu ulatuse. Lika laialdasemaks ~~[illegible]~~ nõutakse vastupanu avaldamist un. Thorough' poliitikale, mis saab inglise valitsuse põhisuunaks parlamendita valitsemise perioodil; Thorough' poliitika eesmärgiks on kuningavõimu taotluse läbisusumine poliitilises pa religioosses elus maksku mis maksab'

" Hogu Thorough' süstemi vastu ülestõusnud šotlaste revolutsioonilisiks programmiks saab 1639.a. avaldatud un. cove-

1) Davies, p. 84.

nant, liit kõigi sõtlaste vahel, kes vaatamata sellele, et nad korduvalt rõhutavad oma lojaalsust ja truudust kuningale, tõotavad kõigi vahenditega takistada kirikuelu plaanitsetavat uuendamist, võidelda paavstlaste vastu ja kaitsta õigat usku (st. presbüterlust). Ülestõusnud sõtlased asuvad otsekohe revolutsioonilise taktika rakendamisele tõstades laialatuslikku agitatsioonikampaaniat kogu sõtimaal ja korraldades covenandi piduliku allakirjutamise millest võtavad osa kümned tuhanded aadlikud, kodanlased, talupojad ja linnatöölised[1].

Ülestõusnute programmi elluviimiseks kutsutakse järgmise aasta maiskokku parlament, kes pidi regulusima poliitilised küsimused, kuna juba sama aasta novembris kokku tulev Peaassamblee (General Assembly) pidi lahendama kõik kuninga uue kirikupoliitika tõttu üles kerkinud religioossed küsimused.

Naatamata sellele, et kuninga esondaja hertsog Hamilton eotab Gene-

1) Cahuse, cop. 165

ral Assembly kompetentsust, kuna „ainulēksi kuningas olevat „... kōrgeim kohtunik kōigēs tsiviil- ning kiriknasjades"[3] ja Peaassamblee viimaseni-mel laiali[7] saadab, vōtab nimetatud kogu süski vastu rida sosult revolutsovanilēsi otsuseid, milledega kuulutatakse uus palveraamat ning Perthi artiklid tühistatuks ning piiskappide vōim kaotatuks.

Niimane otsus tähendas lōplikku ~~too~~ suhete katkestamist šotlaste ning kuninga-vōimu vahel, kuna piiskopid olid saanud „jumalikule ōigusele" pōhineva kuningriigi peamiseks toeks, millist asjavu kujukalt väljendas kuninga enda eitlus „ilma piiskopita pole kuningat" („no bishop, no king").

Ülestōlesnute poolt asutakse looma armeed, mida kiiruga varustatakse ja välja ōpetatakse.

Otsuse sōjahōdaohu ees ilmneb täie teravusega oma aja āra elamel absolutismi vōimetus kasutada riigi resursse tema välise vōimsuse kindlustomisel. Kuningal puuduvad igasugused

1) Cahen, op. 166

summad sõjaväele palga maksmiseks, tema varustamiseks ja relvastamiseks.
Stuartite absolutism mis kunagi ei olnud tuginenud suurele regulaararmeele ega olnud loonud riigole vajalikke sõjalisi kaadreid, satub 1639.a. liliraskesse olukorda.
Relvastatud jõudude kõige arvukama osa moodustavad maakaitseväelased – militsionäärid, kes igal aastal ainult lühikestele õppekogunemistele ilmuvad, olles äärmiselt halva välja-õppega ja distsiplineerimatud. Nii 1639.a. šotlaste vastu välja saadetud 5000 maakaitseväelasest oskasid ainult 200 relva käes hoida.[1]
Selline olukord tegi igasuguse eduka sõjategevuse kuninga poolt võimatuks ning 18. juunil sõlmitakse Berwicki vaherahu, millega anti šoti parlamendile õigus lahendada kõiki maa poliitilisi küsimusi.[2] Charlesi poolt antud sellised mööndused olid ainult ajutist laadi, kuna ta tegelicult ei mõelnudki leppida oma võimu täielicu likvidurimisega Šotimaal.
Kuningas otsustab oma nõu-

1) Cabuse, cop. 117 2) Davies, p. 88

andjate Laudi, Straffordi ja Hamiltoni mõjul kokku kutsuda parlamendi, kuna ebareaduslike maksude kogumine muutub üha raskemaks ning riigofinantside olukord üha katastroofilisemaks. Parlamendi kokkukutsumisel lähtub kuningas ka teistest kaalutlustest: juhul kui peaks äparduma püüe parlamendilt saada vajalikke rahasummasid, võib kuningavõim põhjendada oma erakorralosi surveabinõusid paratamatusega[1] ja apelleerida aadlikele (kellede enamikule Charles I ekka vuel lootis) terrori teostamiseks kõigo opositsionääride vastu.

Kuni parlamendi kokkukutsumiseni otsustavad Salanõukogu liikmed anda kuningale 2 300000 naelsterlingi suuruse laenu, ning asutaksetarivae organiseerimisele.

1640. a. aprillis avab äsjavalitud parlamendi lord-kantsler Finch, kes rõhutab vajadust eenustada kõia vastuolud ning finantseerida kuningat riigo kaitseks vajalike summadega.

---

1) Gardiner, vol. IX, p. 262

Opositsiooni üldtunnustatud juhiks tõusnud Pym tõstatab järjekordselt küsimuse ebaseaduslikest maksustamistest (laevaha, sundlaenud jms).

Parlament püüab igati ära kasutada kuninga rasket olukorda, et nii saavutada järelandmisi. Vastuseks nõudele hääletada otsekohe nõutud subsiidiumite poolt vastab üks deputaat, avaldades kogu opositsiooni ühist arvamust: „... kuni pole selgitatud alamkoja ning kuningriigi vabaduste küsimus ei tea me, kas meil on midagi anda või mitte."[1]

Nähes et parlament ei mõtlegi kinnitada maksu, vaid püüab otsest kontakti luua revolutsiooniliste šotlastega, kes rõhutavad oma ühisherrisod inglastega ja kutsuvad üles ühiseks võitluseks monarhia vastu, saadab kuningas ta laiali — vaevalt 3 nädalat peale kokkutulekut.

Samal ajal Lühikeseparlamendiga kokku tulnud kirikukogu jatkab aga oma istungeid ning võtab vastu 17 uut kaanonit, millede sohiks on anda hoop puritanismile ning vulgo enam rõhutada sodet

1) Gardiner, vol. IX. p 203

kiriku ja kuningavõimu vahel. Esimene kaanon sosaldas palve, mida kohustati igal jumalateenistusel lugema. Viimases antikuningavõimu ametlik defõnotsioon: „Kõrgeim ning pühim kuninglik kord on jumalikust õigusest.. põhinch looduse esmastel seadustel... Alamatel kanda relvi oma kuningate vastu ... on lõpuks vastu hakata jumala poolt seatud võimudele."[1]

Tehakse kohustuseks kõigile vaimulikele õpetada oma koguduse kuningale kuuletuma ning teda austama. Ut kaanonot omavad tähtsust kui monarhia ning püskopluse vastastikuse sõltuvuse rõhutajad ning iseloomustavad antiarminianistlikku tegevust kui riigile ohtlikku.

Pärast parlamendi laialisaatmist kerkib valitsuse ette üha teravamalt rahapuuduse probleem[2]. Laevaraha kogumine muutub üha raskemaks (1639. a. loodetud 200000 naelsterlingo asemel õnnestub koguda aõnnüksi 20000[3]). Coty kuldub kategooriliselt laenamast temalt nõutud miljonit. Raha halvendamise plaanid tuleb jätta samuto

1) Davies, p. 92
2) samas, p. 94 vrd. Laburn, cop. 168

realiseerimata, kuna kaupmehed sel juhul ahvardavad hindu tõsta. Faotlused saada välislaenu Prantsusmaalt, Hispaaniast ja Roomast äparduvad.

Muusti alanud sõjas saavad äärmiselt dostsoplineerimatud kuninga tariväed, kes tapavad ēsegi oma ohvitsere, ja esimese kokkupõrke puhul laialijooksevad, šotlaste käest hävitavalt lüüa.[1]

Inglise vägede lüüasaamisele ei vaadata kodanluse pa rahvamassode hulgas kui rahvuslikule õnnetusele, vaid tervitatakse seda. Parlamentliku opositsiooni tegelaste arva must väljendab kujukalt üks neist: Mida halvemad on kuninga lood Šotimaal, seda paremad on parlamendi asjad Inglismaal."[2]

Lüüasaamine šotlaste käest Newburnil all mõjuhki virgutavalt revolutsioonilistele jõududele nagu riigis. 10 peeri poolt esitatakse petitsioon kuningale, kus nõutakse parlamendi kokkukutsumist, mõistetakse lukka laevaraha, uuendused kirikuelus, monopolid, kuninga poliitika poolt põhjustatud riigi äärmine sõjaline nõrkus.

1) Cahuse, cop. 167 vrd. Davies, p. 94
2) Tapi, cop. 58

Samal ajal kogutakse Londoni tänavail allkirju analoogilisi nõudmisi esitavale petitsioonile. Londoni tänavaile ilmuvad proklamatsioonid, mis kutsuvad selle ja õpipoisse tuks karistama neid, kes tahavad reformuerida usku. Londoni tänavail algavad demonstratsioonid, kus uue täiesti revolutsioonilise nõudena esitatakse nõue karistada Laudi ja Straffordit „riigi ja usu" reetjaina!

Järjest teravnev olukord riigis lähemb revolutsioonilisele situatsioonile, kus ilmneb selgesti: „1) Asjaolu, et valitsevad klassid ei suuda muutmatul kujul säilitada oma võimu", kus „... üks või teine valitseva klassi poliitiline kriis tekitab prao, kuhu murrab sisse rõhutud klasside rahulolematus ja vihe: 2) Harilikust suurem rõhutud klasside häda. 3) Tunduv aktiivsuse tõus ... rahvahulkades".[2]

Maal sagenevad talupoegade väljaastumised, Londonis toimuvad järjest suuremad tööturse ja puuduse tõttu meeleheitele viidud töötajate demonstratsioonid.

---

2) V. I. Lenin, Teosed, c. 21, lk. 137

1a) Cabuse, cop. 168 jj.

Kinnekeseks väljapääsevks jääb Charles I alistuda 40 tuhande londonlase petitsioonis esitatud nõudele, nõda otsustavalt toetavad kogu maal suurt mõju omavad Londoni City kaupmehed ja finantsistid, ning kokku kutsuda parlament.

Selle parlamendi avapäev sai inglise absolutismi languspäevaks.[1] Muesti valitud parlament koosneb peamiselt samadest tegelastest, kes alles mais olid laiali saadetud. Parlamenti läksid kõik lühikeses parlamendis esinenud poliitilised liidrid nagu Pym, Hesolridge jt. Mue parlamendi tsiklik koosseis vastab revolutsiooni juhtivate jõudude klassikoosseisule — tohutu suure enamiku moodustab kodanluse ja kodanlikustunud uusaadlo blokk. Selle parlamendi klassikoosseisu ühtsus oli nii tema tugevuse kui ka nõrkuse allikaks, sest Inglismaa töötavad kihid, see ainuke lõpuni revolutsioonilise jõud, jäävad nüüd esindamata.[2]

Parlamendi opositsioonilise saadikute parotolu annab küllaltki selge poldi ka revolutsioonilise liikumise

1) Tapr, cop. 110
2) samas, cop. 111

trentrumeost – nii kuuluvad kindlalt absolutismi vastasesse leeri London, Bristol, Plymouth, Kesk-Inglismaa jõukamad jõ arenenumad rajoonid. „Kikkaim ning kõige enam asustatud osa... deklareerib end nii olevat kuninga vastu... See oli Inglismaa süda, kes oma valitud esindajate kaudu kutsus üles mineviku surve vastu."[1]

Esimeseks ning eiheks tähtsamaks ülesandeks oli 11 aastase parlamendota valitsemise perioodi aegsete kuritarvituste süüdlaste ning Thorough' süsteemi peamiste inotsiaatorite võimu jüurest eemaldamine ning karistamine, mis juba sosuliselt tähendas absolutistlikku võimu lõppu, võimu üleminekut parlamendikätte, kes teostas kodanlikustunud uusaadlo ja kodanluse tahet, revolutsiooni algust.

3. novembril 1640. a. kokku tulnud parlament võtab tarvitusele rea otsustavaid abinõusid revolutsioonilise võimu kindlustamiseks ja tugevdamiseks. Parlamendi poliitilist tegevust iseloomustab kindlate poliito-

1) C. N. Crimshaw, English History Review, XXXVIII, tsit. Davies, p. 91

liste parteide ja fraktsioonide puudumine, deputaadid hääletavad oma äranägemose järele tundmata fraktsiooni-distsipliini – küll aga organiseerivad Pym, Hesilridge, Vane jt. alatiso nõupodamisi, koondades parlamendisaadikuid enda ümber, kes olid tohti seotud sugulussidemetega jms.[1]

Fraktsioonide puudumist parlamendis selgotab juba küllaldaselt (vähem tena legislatuuriperioodi algul) parlamendi võrdlemosi ühtlane klassikoosseis (500 liikmest vähemalt 400 aadlikku). Oma esvalgsetes taotluses peaaegu ühtse parlamendi raevukate rünnakute teravik suundub kuninga peamise nõuniku ja revolutsiooni ohtlikema vaenlase lord Strafford vastu, kes Sirimaa asevalitsejana julmalt jälitanud puritaane ning sundlaenude mittetasujaid ning oli kullaltki suure energia ja oskusega loonud umbes 10000 üri katoliiklastest koosneva armee, kellega ta oma hiljem teatavaks saanud erakirjas oli lubanud purustada šotlased ja „luna kord" Suglismaal. Saanud 1640. a. algul kuninga täht-

1) Kabuse, cop. 188 jj.

samaks nõunikuks loodab ta siiski mel enamiku englaste „riigitrundusele" ja võtab kursi otsesele vägivallapolitikale.

Strafford poolt loodud üriarme ja tema plaanid selle abil revolutsiooni hakata maha suruma Englismaal saavad talle saatuslikes. Parlamendi otsusel areteeritakse lord Strafford ning tema vastu tõstatakse süüdistus riigireetmises. Maksvate seaduste põhjal (kuna ta teotses kuninga nõusolekul) ei õnnestu Strafford'it süüdi mõista ning alles peale eriseaduse vastuvõtmist, millega Strafford kuulutati au kaotanud reeturiks (Bill of Attainder) mõisteti ta surma ning kuningas oli sunnitud rahvamasside survel (Londonis oli selles seoses toimunud juba arvukalt veriseid kokkupõrkeid ja rahvahulk ähvardas füüsolise vägivallaga kuningat[1]) sunnitud surmaotsuse kinnitama.

12. mail 1641.a. hukati lord Strafford tohutu suure rahvahulga juuresolekul.[2] Parlamendi liidrid asuvad

1) Labuse, op. 203
2) Davies, p. 100

ründama Thorough' süstemi teisi peamisi elluviijaid. Nii oli riigisekretär Windebank sunnitud põgenema Inglismaalt ning peapiiskopp Laud arreteriti ja paigutati vanglasse. Otsustavat survet kuningale nende abinõude teostamise võimaldamiseks vsutasid jällegi Londoni City suurkodanlased, kes vastasel korral ähvardasid loobuda igasugusest riigilaenu realiseerimisest.[1]

Pärast kuninga peamiste nõunundjäte ja käsilaste karistamist osub parlament riigiaparaadi kodanlikule opositsioonile vastuvõetamatute institutsioonide ning asutuste hävitamisele.

Parlamendi otsusel kaotatakse Tähekoda, Walesi Nõukogu, Põhja Nõukogu ja Kõrge Komispõn.

Laevaraha kogumine kuulustatakse, samuti tühistatakse Tähekojä otsusel teostatavad maade konfiskeerimised.

Straffordi hukkamise ja Thorough' poliitika peamisteks läbiviijateks olnud asutiste kaotamise järele omandab parlament kogu faktilise võimu-

1) Cabuse, cop. 195

täiuse, andes oma komisjonide kaudu valitsusasjade ajamisele, seab sisse kontrolli kohalike võimuorganite, armee ja finantsode üle.

Otsuselt revolutsioonilise ilme omandavad parlamendi aktid riigi põhikorra muutmise kohta. Nn. Triannial Aktiga otsustab parlament kokku tulla ilma kuninga vastava ~~loata~~ otsuseseta hiljemalt kolm aastat pärast viimase parlamendi laialisaatmist[1] (viimane akt tähendab kuninga prerogatiivide täielikku ignoreerimist, näidates kujukalt kõrgema riigivõimu täielikku ülemineku parlamendi kätte).

Vulgi suurema täht suse omab „Akt ebamugavuste ärahoidmiseks, mis võivad tekkida praeguse parlamendi istungite enneaegsest katkestamisest, edasilükkamisest või laialisaatmisest."[2] Selle aktiga kehtestatakse kord, mille järgi parlamenti võib laiali saata ainult tema enda otsusel.

Pärast uue revolutsioonilise seadusandlusega teostatud riigi põhikorda muutvate aktide väljaandmist

1) Законодательство английской революции 1640-1660, составил Н. П. Дмитриевский, Москва - Ленинград 1946, стр. 40
2) Samas, стр. 41-42

mäeb parlament omä peamist ülesannet kirikuelu reformeerimises.

Üha suurema osa revolutsiooni suunamisel omandavad töötavad kohid (peamised Londoni käsitöölised - töölised pe madrused, kes oma raevukaid demonstratsioonidel pe arvukais petitsiooni des nõuavad järpest kaugemale minevaid umberkorraldusi eriti kirikuelus. Parlamendi liidrid Pym, Hesolridge, juba solme paistma hakkav Cromwell, Nane jt. kasutavad osavalt ära rahvaliikumise suunates teda omale kasulikus suunas suutmata siiski olematuks teha rahvast kui iseseisvat jõudu olemasolu revolutsioonis.

3. mail 1641. a. võtab parlament vastu resolutsiooni, millega ta kohustab kõige vahenditega kaitsma protestantlikku usku ja kuningriigo vabadusi[1]. Nimetatud resolutsioonile korraldatakse allkirjade kogumise kampaania, mille käigus seal väljendatud seosukahtadega ühinevad jällego kümned tuhanded londonlased.

28. mail 1641. a. esitatakse Oliver Cromwelli poolt parlamendis un. „juurte ja okste boll", millega kärbitakse tublisto

1/ Cabuse, cop. 201

püskoppide ja prelaatide mõju kirikuelus ning eemaldata ex püskopid riigiasjade arutamisest lordide kojas. „Juurte ja okste holl" suudetakse ainult suuri vaevu läbi viia, kuna revolutsvooni süveneemisega hakkab temast juba eemaldumа ebakindlam aadli osa, kes kardab, et võrdsustamine kirikuelus paratamatult viib võrdsustamisele riiklikus elus.

Naatamata kõige enam ebakindla osa eemaldumisele revolutsvooniliistest positsvoonidelt võtab parlament vastu rea seaduse, mis muudavad kirikuelu. 8. sept. 1641. a. võetakse parlamendi poolt vastu deklaratsvoon, millega kaotatakse Laudi poolt sosse viidud muudused kiriku tseremooniais ning rõhutakse maa üldiste maksvust ka religioosses elus.[1]

Ajal kui parlamendis on arutamisel usukusimused võtab arminianismi ning laudismi vastane liikumine ühe ägedamaks. Ühe enam olmub jutlustajaid, kes nõnavad otsese vägivalla tarvitamist kirikumuste vastu, kede Londoni tänavaol nimetatakse „jesuitideks", „Baali preestreiks"

1) Cahuse, op. 241

ja „kanterbury kutsikaiks."[1]

„Hoos rahvamasside aktiivsuse kasvu, parlamendi sisemiste lahkhelide süvenemisega ning Toti armu lahkumisega Põhja krahvkondades muutub ka kontrrevolutsioonline leer aktiivsemaks, tihenevad kuulduseid paavstlusse vandenõust ning kuningakna ontriigodest, millel oli ka teatar alus."[2]

Otsekui nende väidete kinnituseks puhkeb Lirimaal katoliiklastest talupoegade suur ülestõus. Naatamata sellele, et Lirimaa oli sajandeid kannatanud kõige~~ma~~ jülmemat rahvuslikku, majanduslikku ning religioosset survet, oli ta säilitanud oma erijooned, olles vul XVII saj. esimesel poolel üleminekustaadiumis ürgkogukondlikust feodaalsesse formatsiooni, kusjuures esimese sugemed avaldusvad väga tugevalt ühiskondlikes suhetes, kommetes ja teadvuses.

Footlikkude jõude madalamast tasemest iseloomustab kujukalt asjaolu, et ei tunta vul äkkeid, peaaegu pole olemas veskeid, küntakse tohtu nohusega, kellele ader on otsekohe

1) Davies, p. 105
2) Dapr., cop. 114 vrd. Davies, p. 112

saba külge seotud, laialt levinud on suitsutared, elatakse koos loomadega.[1]

Siri külaühiskonnas on valitsemas klanikord, mis seisneb territoriaalse kogukonna olemasolus, kes kasutab ühiselt kogukonna põllumaad (üksikuile perekondade kasutamiseksantud maa jagatakse tihti ümber), klanide juhod omavad vastavalt traditsioonilistele sodemetele lähaldast mõju klaniliikmete hulgas, toetudes seejuures mole alluvaile osiklikele väeüksustele.

Ilmneb juba selge tendents feodaalsete suhete tungimisele küla ühiskonda, millele tublisti kaase aitab inglise kolonialvõimu poliitika.

Kuni XVI saj. ulatus Inglise võim põhiliselt ainult 4 rannikuäärse krahvkonna piiridesse, kuid tagamaadel elati peaaegu sõltumatult. Elisabethi valitsemisajal sagenevad rutked saare sosemusse, mollede käigus hukati tuhandeid ürlaso ja küladest pagendatutena hukkuvad näljast samuti tuhandeid onimeso.[1]

James I ajal saab Inglise valit-

1) Labrese, cop. 173

suse usmärgiks inglise tavade ja valitsemiskorra nim administratiivse jaotuse juurutamine liris, kusjuures suure tähtsuse omandab laiaulatuslike inglastest ja šotlastest ja ~~šotlastest~~ asunike kolooniate loomine mis peavad saama inglise absolutistliku võimu kindlateks tugedeks.

Selleks konfiskeeritakse Ulsteris iirlastelt sadu tuhandeid aakreid maad, mis antakse inglise feodaalidele, kes neid edasi rendivad inglastest ja šotlastest freeholdereile[1]. Iirlased kaotavad õiguse nimetatud kohtades maa kasutamiseks ja tõrjutakse välja viljatuisse mägedesse. Iirlased vastavad koloniaalvõimu sellistele sammudele pikaajalise partisanivõitlusega metsades (näiteks hukati 1618-19. a. talvel 300 iirlast, kede sinidistati partisani-võitluses)[1].

Ulsteris lunakse aga suured inglastest ja šotlastest freeholderite asundused – vahetult enne revolutsiooni on inglastest asuninikke ca 120000[2].

Nii omandab iiha teravama olme iiri talupoegade võitlus maa, ust,

1) Labuse, cop. 178
2) samas, cop. 180

Kuuldused poliitilisest kriisist ja revolutsioonilistest sündmustest Inglismaal õhutavad iirlaw ette valmistama ülestõusuliikumist, kuna inglise absolutistliku kuningavõimu baas oli seal äärmiselt nõrk, sest inglastest-šotlastest asunikud olid oma enamuses puritaanid ja kuningavõimule äärmiselt vaenulikud.[1] Siri parlament võtab vastu otsuse, millega deklareeritakse, et iirlased on vaba rahvas, keda võib valitseda ainult inglise tavaõiguse ning Sirimaa statuutide alusel.[2]

1641.a. sügisel puhkebki Sirimaal raevukas ülestõus, mis oli inglaste ebainimliku koloniaalpoliitika otsene tagajärg. Sirlaste võitlus võtab otsekohe maa ja usu (st. katolitsismi) eest puhtava võitluse ilme, mis tub ta eriti teravaks. Juba ülestõusu esimestel päevadel tapetakse tuhandevd inglastest asunikke.[3]

Parlamentlikud liidrid teevad kõik selleks, et näidata ülestõusu Sirimaal „paavstluse agentide" ning kuninga ende intriigode tulemusena, mis olevat sihitud parlamendi ning õigeusu vastu.

1) Cabun, op. 180
2) Dahlis, p. 115
3) samas

Kuigi sellisel argumentatsioonil puudus igasugune alus, aitas see süski tosiselt kaasa kuningale ning katolitsismile vaenulikumeelestuse süvendamisel. Nii mõjus Sirimaa ülestõus tegelikult revolutsiooni kiirendavalt.

Avaliku relvastatud võitluse puhkemine tuli vajalikuks alatise sõjavõe loomise ja mõjutab tublisti riigiaparaadi edasist ümberkorraldamist.

Parlamendi liider Pym rõhutab, et loodava armee juhtideks, samuti kui kõrgemaiks ametnikeks võivad olla ainult isikud, kellel on olemas parlamendi usaldus, mille nad on ära teenimud oma senise tegevusega. Parlamendi usaldust omavate isikute kandidatuuride lähiviimime pidavat teostatama ka vastu kuninga tahtmist.[2]

Sirimaa ülestõus kutsub esile uue vihapuhangu Londoni töötavais kihtides. Rahvamassid ründavad Londoni tänavail ägedalt vaimulikke, tungivad kallale kuninglikele ohvitseridele, mille tagajärjel on arvukalt surnuid ja haavatuid.

1) Davies, p. 115-116 ord. Tapr, cp. 119-120
2) Davies, p. 116

selleks, et omandada taiade massode poole hoiu kavatsusel olevate uute seaduseelnõude ja uute praktiliste abinõude elluviimisele apelleerib parlamendi radikaalne ose rahva poole.

Suures Remonstrantsis võtavad parlamendi liidrid kokku kõik oma nõudmised. ning samuti võetakse kokku kõik viimaste aastakümnete jooksul teostatud kuritarvitused.[1] Inglismaal viimastel aastakümnetel teostunud arengut piiutakse näidata ülisuure ja kuruliise vandenõu arenguna, mille eesmärgiks olevat inglise rahva ammuste põhivabaduste havitamine ja paavstluse sisseseadmine. Vandenõu, mille eesotsas olevat sisnud „jesuiidistunud kleerus" olevat saavutanud tõsist edu ja viinud õige usu ja kuningriigi ende kuristiku äärele. Nu parlamendi eesmärgiks olevat usu kaitsmine ja inglise rahva (kelle all mõeldi tegelikult ainuüksi kodanlust ja uusaadlit) vabaduste taastamine.

Kiigi põhikorra muutmiseks näeb Suur Remonstrants rida otsustavaid samme.

1) Сабин, стр. 220 vrd. Законодательство, .., стр. 214

Määchtamise ajal ähvardab toimuda relvastatud kokkupõrge saadikute vahel. Remonstrantsi vastuvõtmine ~~oli~~ sellisel kujul oli kompromissiks parlamendi radikaalsema ning mööduka ose vahel, kuna viimane nägö tõsist hadavhtu nii riigöja kirikuelu edasises demokratisurimises kui ka apelleerimises töötavate kohtide revolutsioonolisele aktiivsusele.

Suures Remonstrantsis väljendatud põhimõtete tähtsust (peamiselt kuninga-võimu ministrote vastutavuse küsimus parlamendi ees) kaasaegsete solmis väljendab kujukalt Cromwell: „Kui remonstrants oleks tagasi lükatud, ma oleksin müünud kogu oma varanduse ja lahkunud alatiseks Inglismaalt!"[1]

Tõtimaalt tagasi saabunud kuningas saab utsekohe aru, et remonstrantsis väljendatud põhimõtted on kõige teravamas vastuolus absolutismi põhiprintsiipode ning kaoni prerogatiividega, kuna nende järjekondel elluviimine oleks tähendanud tema koldkonna võimu lõplikku murdmist. Charles I kartusi süvendavad veelgo parlamendiliidrote sammud armu organisuri-

1) Бapr, cop. 121

197.-201. artiktites on täie selgusega esitatud nõue ministrite poliitilisest vastutavusest parlamendi ees. Viimane nõue omab eriti suurt tähtsust, kuna see tähendab tegelikult kõige tähtsamate riigiametnike vastutavuse sisseseadmise parlamendi ees, nõs annab lõppkokkuvõttes võimaluse kontrollida kogu poliitilise elu suunamist parlamendi poolt. Otsustavalt rõunatakse ka piiskoppe ja kõrgvaimulikke, kes ~~on~~ eemaldatakse täielikult poliitilise elu suunamisest.

Suure Remonstrantsi arutamine parlamendis kestab üle kuu aja ja temaga kaasneb laialdane ~~ino~~ Londoni töötavate kihtide aktiivsuse, kes on lähemalt tutvunud Remonstrantsi põhimõtetega, mida propageerivad parlamendi liidrid kõigil oma arvukail esinemistel demonstratsioonidel ja koosolekuil. Suure Remonstrantsi vastuvõtmine taimub 28. novembril pärast 24 tunnilist istungit, kusjuures remonstrantsi esitajad suudavad kindlustada ainult 11 häädelisi enamuse.

1) Davies, p. 118

miseks, milleks korjatakse suuri summasid tähtsamate aadlike ja kaupmeste poolt (criti suuri summasid annab Londoni City; nõrdlemisi suuri summasid annavad ka Blesolridge, Vane, Cromwell jt). Charles I asub otsekohe ettevalmistusi tegema revolutsioonilise liikumise maha surumiseks relvastatud jõuga otsustades kõigepealt kahjutuks teha parlamendi juhtkond, kusjuures ta põrkub masside otsustavale vastupanule. Parlamendi liidrite käsutuses on Londoni omavalitsus ja momendol ainuke tõtavat tähtsust omav relvastatud jõud Londoni miilits, mis põhjustavadki 3. jaanuarol 1642.a. Kuningatt poolt 5 parlamendiliidri areturimise katse nurjumise.

Kuningas on sunnitud lahkuma Londonist ja asuma relvastatud jõudude loomisele provintsis, kus ta leiab küllaltki palju toetajaid feodaalse aadli, klerikaalide ja isegi osa maha jäänud teadvusega talupoegade hulgas.

Kuninga ja feodaalse aadli ülemineku pealetungile viib paratamatult kodusõja puhkemisele,

nis pärast aastaid kestnud neri-
seid võitluri niib frodaalse absolu-
tismi hävingule, kapitalistlike
tootmissuhete ja kodanliku ehitaa-
di lõplikule kindlustumisele Suglis-
maal.

Lõppsõna.

Inglismaal XVII sajandi keskpaigas toimumud kodanlik revolutsioon, mille sügavamaid põhjusi võime märgata juba kapitali esialgse akumulatsiooni algusest saadik, omab erilist kohta nii Inglismaa enda kui ka kogu Euroopa ajaloos. Handes endas kõikide kodanlike revolutsioonide iseloomustavaid jooni, näitab inglise kodanliku revolutsiooni ellugu esimese üldiseid materjaalseid, poliitilisi ning ideoloogilisi eeltingimusi.

Nii nagu kõik kodanlikud revolutsioonid loi ta avaramad tingimused kapitalistliku tootmisviisi arenguks, mis aga paratamatult kaasa toi revolutsioonilise proletariaadi ning selle ideoloogia tekkimise.

Inglise kodanliku revolutsiooni iseloomustavaks jooneks aga on tema konervatiivsus ning poolikus, mille peapõhjuseks on „... kester-

liit kodanluse ja suurmaavaldajate kõige tähtsama osa vahel ...[1]

Inglise revolutsiooni konservatiivsus oligi põhjuseks revolutsiooni agraarseadusandluse äärmises puudulikkuses ning talupoegkonna põhihuvide ignoreerimises.

Inglise revolutsioonile on omane ka asjaolu, et tema kandvate jõudude ideoloogia sage esinemine religioosses riiüs. Keskaegse Euroopa olukord paratamatult nõudis olukorra tekkimist, kus „masside enda huvid pidid paistma nelle"[2] religioosses riiüs.

Vaatamata sellele omab inglise kodanlik revolutsioon õtsustava tähtsusega koha nii Inglismaa kui ka kogu Euroopa ajaloos kui tähtis pöördepunkt võitluses feodaalse surve vastu, mis aitas tõhusalt kaasa tootlike jõudude ja kultuuri edasisele arengule.

---

1) К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения Т. VII, стр. 54-55

2) К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, Т. VIII, стр. 193

Kasutatud kirjandus

A. Marksismi - leninismi klassikud.

1. К. Маркс, Буржуазия и контрреволюция (Биланс прусской революции).
К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. VII, Москва - Ленинград, 1930
2. K. Marx, Kapital, I, Tallinn, 1954
3. К. Маркс, Ф. Гизо: Почему удалась английская революция.
К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. VIII, Москва - Ленинград, 1931
4. Ф. Энгельс, Введение к английскому изданию брошюры „Развитие социализма от утопии к социализму".
К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XVI, часть 2, Москва, 1936
5. Ф. Энгельс, Крестьянская война в Германии, Москва, 1939
6. V. I. Lenin, II Internatsionaali krahh
V. I. Lenin, Teosed, r. 21, Tallinn, 1953
8. J. V. Stalin, Sotsialismi majandusproblemid NSV Liidus, Tallinn, 1952

Allikad.

1. Законодательство английской революции 1640 - 1660, составил И. П. Дмитриевский, Москва - Ленинград, 1946

2. J. Tanner, Constitutional Documents of the Reign of James I, Cambridge, 1930.

Eriala kirjandus.

1. Архангельский, Г. М., Экономика Англии и экономические проблемы английской буржуазной революции, Ученые записки Горьковского Государственного Университета, выпуск 13, 1950 [Архангельский, Экономика]

2. Архангельский Г. М., Английское крестьянство и его участие в революции 40-50 гг XVII века. Ученые записки Горьковского Государственного Университета, выпуск 13, Горький, 1947. [Архангельский, Английское]

3. Барг, М. А., Кромвель и его время, Москва, 1950 [Барг]

4. ~~W. A~~ Campbell, W. A., English yeomanry under Elizabeth and the early Stuarts, Yale, 1942 [Campbell]

6.5. Cunningham, W. The Growth of English Industry and Commerce, London, 1922 [Cunningham]

6.5.6. Davies, G. The Early Stuarts, Oxford, 1957 [Davies]

7. Gardiner, R. S., History of England from the accession of James I to the outbreak of the civil war 1603–1642, volume I – IX, London and New York, 1887 – 1894 [Gardiner]

8. Gibbins D., The Industrial History of England, London, 1924 [Gibbins].

9. Matschek, J., Englische Verfassungsgeschichte bis zur Regierungsantritt der Königin Victoria, München und Berlin, 1913 [= Matschek]

10. Хрестоматия по социально-экономической истории Европы в новое и новейшее время, под редакцией В. П. Волгина, Москва – Ленинград, 1929

11. Книга для чтения по истории нового времени, Т. II, Москва, 1911

12. Кудрявцев, А. Е., Великая английская революция, Ленинград, 1925 [Кудрявцев, Великая]

13. Кудрявцев, А.Е., Кризис абсолютизма в Англии начала XVII века (Время Якова I Стюарта)
Ученые записки Ленинградского Университета, серия историческая, Ленинград, 1939 [Кудрявцев, Кризис]
14. Platzhoff, W., Geschichte des europäischen Staatensystems 1559-1660, München und Berlin, 1928 [Platzhoff]
15. Попов-Ленский, М.Л., К вопросу об огораживаниях общинных полей в Англии в первой половине XVII века.
Институт истории. Ученые записки, Т. III, Москва, 1929 [Попов-Ленский].
16. Роджерс, Т., История труда и заработной платы в Англии от XIII до XIX веков, С.-Петербург, 1899 [Роджерс]
17. ~~Steffen~~, Сабин, А.И., Лекции по истории английской революции, Москва, 1937 [Сабин]
18. Steffen, G.A., Geschichte der englischen Lohnarbeiter mit besonderer Berücksichtigung ihrer Lebenshaltung, Berlin, 1901 [Steffen]
19. Taylor R., The Gallant History of the Early Stuarts, Oxford-Cambridge, 1897 [Taylor]

20. Щеголев, Д. П. П., Очерки истории Западной Европы XVI–XVII вв, Ленинград, 1938 [Щеголев].

Sisukord.

Sissejuhatus . . . . . lk. 1
Inglismaa majandus ja
töötavad kohid revolutsiooni ul. lk. 9.
Absolutismivastane võitlus
Inglismaal 1603–1629.a . . . lk. 54
Stuartite absolutismi
välispoliitika . . . . . lk. 72
Revolutsioonilise situatsiooni
tekkimine ja revolutsiooni
puhkemine . . . . . lk. 123
Lõppsõna . . . . . lk. 159
Kasutatud kirjandus . . . . lk. 161